

UDK 94(497.57)

ISSN 1846-3223

ČASOPIS ZA POVIJEST ZAPADNE HRVATSKE

WEST CROATIAN
HISTORY JOURNAL

Uredila / Edited by

ANDREA ROKNIĆ BEŽANIĆ

RIJEKA,
XVII. i XVIII./17. i 18.
2022.-2023.

Slojevi sjećanja: O kontroverzama antifašističkih komemoracija u Brezovici i Srbu (2014.-2020.)

Bruno Vignjević, prof. povijesti,
Osnovna škola Vežica u Rijeci
Kvaternikova ulica 49, 51000 Rijeka

UDK: 329.18-025.44:394.46>(497.5)“2014/2020“

Izvorni znanstveni članak / Original scientific paper

Primljeno / Received: 7. 10. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 7. 12. 2023.

Sažetak

Šuma Brezovica u blizini grada Siska mjesto je sjećanja na osnivanje prvog partizanskog odreda na području današnje Republike Hrvatske. Odred su većinom činili članovi Komunističke partije, etnički Hrvati. 1991. godine Brezovica postaje državni praznik kojim se obilježava novoproglašeni Dan antifašističke borbe. S druge strane, mjesto Srb u Lici simbolizira sjećanje na masovni ustanak srpskog naroda na području jugoistočne Like uzrokovan ustaškim zločinima i terorom na tom području 1941. godine. U bivšoj državi u Srbu je obilježavan Dan ustanka naroda Hrvatske i Bosne i Hercegovine koji je bio zajednički republički praznik tadašnjih dvaju socijalističkih republika. U kontekstu raspada bivše države i početka rata na području Republike Hrvatske daljnje obilježavanje tog događaja nije bilo pogodno niti moguće za tadašnju vlast u Hrvatskoj. 1991. godine osamostaljenjem Hrvatske od Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije mijenjaju se državni blagdani i obljetnice. Nekadašnji Dan ustanka naroda Hrvatske u Srbu u neovisnoj hrvatskoj državi zamijenjen je obilježavanjem Dana antifašističke borbe u sisačkoj Brezovici. Početkom 2000.-ih ustanak u Srbu počinje se ponovno komemorirati kao Dan ustanka naroda Like.

Ključne riječi: *Brezovica, Srb, mjesta sjećanja, Dan ustanka naroda Hrvatske, Dan antifašističke borbe*

Uvod

U proteklih 30 godina postojanja samostalne Republike Hrvatske nastojao se izgraditi jedinstveni državotvorni narativ o njezinoj povijesti. Tijekom 1990-ih godina određeni događaji iz nacionalne povijesti reinterpretirali su se u skladu s državotvornim obrascem tadašnje vladajuće političke stranke Hrvatske demokratske zajednice (HDZ),¹ uglavnom kao posljedica rata te sveprisutnih manifestacija etničkog nacionalizma. Takva redukcionistička verzija povijesti mnoga je individualna i kolektivna sjećanja nastojala odbaciti ili jednostavno ignorirati. Raspad komunizma i Jugoslavije ubrzao je transformaciju komemorativne kulture vezane uz Drugi svjetski rat u novonastaloj neovisnoj Hrvatskoj. Međuetnički odnosi između Hrvata i Srba, povratak proustaških iseljenika te revidirani narativi o izgradnji nacije i države neki su od čimbenika koji su rezultirali stvaranjem shizofrene politike sjećanja početkom 1990.-ih.² Službeni državni narativ određenih događaja iz nacionalne povijesti nije podrazumijevao nužno tumačenje događaja onako kako su se oni i dogodili, nego onako kako je odgovaralo spomenutoj političkoj eliti. Upravo je ona u kontekstu početka rata na području Republike Hrvatske nastojala između ostalog potaknuti i jedinstvo nacije kreiranjem nacionalnih mitova.³ Mit o tisućljetnom snu te o Domovinskom ratu svakako su najviše isticani. Kao što ističe Assman, prošlost revidiraju grupe i pojedinci u određenim situacijama kako bi objasnili sadašnjost i stvorili viziju budućnosti uz pomoć prošlosti.⁴ Međutim, mitovi najčešće ne odgovaraju povijesnim činjenicama, a ponekad su jednostavno izmišljeni. Jedan od takvih narativa kojemu je bitno izmijenjen sadržaj unazad tri desetljeća jest i antifašistička borba hrvatskog naroda u Drugom svjetskom ratu. Trend relativiziranja ustaških zločina koji ulazi u političku kulturu Hrvatske početkom njene samostalnosti te osporavanje i umanjivanje značaja partizanske borbe koja se prema hrvatskim nacionalistima nije borila za nacionalne interese, amblematski su primjeri takvog revidiranja prošlosti.⁵ Takav narativ i danas predstavlja generator širih političkih, društvenih i kulturnih sukoba.

1 Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) je politička stranka desnog centra koja je osnovana 1989. godine u Zagrebu. Zauzimala se za osamostaljenje Hrvatske od jugoslavenske države i na tome je potaknula stvaranje masovnog nacionalnog pokreta. Stranka je došla na vlast pobijevši na prvim demokratskim izborima 1990. godine. Prvi predsjednik HDZ-a Franjo Tuđman bio je i prvi predsjednik samostalne Republike Hrvatske.

2 Davor PAUKOVIĆ, Vjeran PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, London, Routledge, 2019. str.17.

3 O toj temi opširnije su pisali: Tihomir CIPEK, *Politike povijesti u Republici Hrvatskoj: Od "Puška puče" do "Hristos se rodi" u: Kultura sjećanja: povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Tihomir CIPEK ; Olivera MILOSAVLJEVIĆ (ur.) Zagreb, Disput, 2007. 13-27. i Tihomir CIPEK, „Confronting Croatia's Communist“ u: *Past Central European political science review*, 15 2014, 57; 79-93.; Dejan JOVIĆ *Rat i mit: Politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*, Fraktura, Zaprešić, 2017; Dragan MARKOVINA, *Povijest poraženih*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2015.

4 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, , *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str.19.

5 Ibid, str.14.

Tema kojom se bavim u ovom radu pripada području kulture sjećanja. Kulturno sjećanje označava sveukupnu javnu upotrebu prošlosti te se bavi objašnjavanjem različitih oblika očuvanja i tumačenja prošlosti. Kulturno sjećanje podrazumijeva ideološke, kolektivne oblike sjećanja i mjesta sjećanja.⁶ Kulturno pamćenje s druge strane proučava načine na koje kulture, režimi i klase prenose znanja o prošlosti te na koji način to znanje osmišljavaju, razrađuju i koriste.⁷ Znanja uokvirena u narative ljudi stvaraju i koriste kako bi tumačili i shvatili političku stvarnost u kojoj se nalaze.⁸ Narativi su važni za zajednice zbog toga što zajedničke priče predstavljaju osnovu za zajedničko shvaćanje i tumačenje te u konačnici i povezivanje određene skupine ljudi. Mjesta sjećanja i memorijski akteri koji to sjećanje oblikuju, reproduciraju ili promoviraju predstavljaju najizazovniji dio proučavanja kulture sjećanja. Komemorativna mjesta sjećanja imaju također važnu funkciju, ona odražavaju ideale i vrijednosti pobjedničke strane⁹ te predstavljaju čin kolektivne afirmacije identiteta nacije.¹⁰ Međutim, valja naglasiti kako komemorativne prakse ponekad podržavaju dominantni narativ a ponekad se komemoracija odvija u suprotnosti sa službenim ili dominantnim narativom.

Memorijski akteri s druge strane povijest često instrumentaliziraju i koriste za pridobivanje legitimiteta, društvene ili političke moći. Nakon 1990. godine narativ o izlasku iz Drugog svjetskog rata na pobjedničkoj strani koja je pokrenula ambiciozne projekte modernizacije i emancipacije poslijeratne obnove zamjenjuje narativ koji prikazuje Hrvate isključivo kao žrtve brutalne diktature Beograda. Valja istaknuti kako su Katolička crkva i desničarski memorijski poduzetnici bili posebno učinkoviti u marginalizaciji komemoracija koje slave antifašistički otpor, a to se nastavilo sve do danas.

Sva mjesta sjećanja uključuju neki oblik spomenika kao dio ceremonije. Spomenici ocrtavaju granice te predstavljaju mjesta za odavanje počasti, posjećivanje te održavanje komemoracija.¹¹ Dva mjesta sjećanja na Drugi svjetski rat koja ću analizirati predstavljaju neuralgične točke kulture sjećanja hrvatskog naroda o Drugom svjetskom ratu. Ta dva mjesta sjećanja su šuma Brezovica kraj Siska te ličko mjesto Srb.

Dan antifašističke borbe u Republici Hrvatskoj obilježava se od 1991. godine, svake godine na dan 22. lipnja, kao znak sjećanja na 1941. godinu i formiranje prvog partizanskog odreda na tlu Republike Hrvatske, u šumi Brezovica. Prije 1991. godine Socijalistička Republika Hrvatska je zajedno s Socijalističkom Republikom Bosnom i Hercegovinom baštinila tradiciju obilježavanja masovnog ustanka srpskog naroda na području jugoistočne Like i dijela sjeverozapadne Bosne koji se dogodio 27. srpnja 1941. Potonji događaj

6 Ibid, str.19.

7 Ibid, str.19.

8 Ibid, str.19.

9 Ibid, str.20.

10 Ibid, str.20.

11 Ibid, str.22.

bio je obilježavan svake godine od 1945. do 1990. i slavio se pod imenom Dan ustanka naroda Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Odlukom nove hrvatske vlasti, 1991. godine dotadašnji Dan ustanka naroda Hrvatske mijenja ime u Dan antifašističke borbe koji se počinje obilježavati na već spomenuti datum, dok se obljetnica u Srbu prestaje obilježavati.¹²

Ovaj rad nastojati će prikazati određene historiografske kontroverze, različite interpretacije povjesničara i političkih aktera. Nakon pregleda kontroverzi koje su vezane za ove dvije obljetnice, analizirati ću spomenute obljetnice kroz javne istupe političara, visokih državnih dužnosnika te predstavnika civilnih udruga. Transkripte njihovih javnih istupa koristio sam iz fonda projekta *Framing the nation and Collective Identity in Croatia: Political Rituals and the Cultural Memory of Twentieth Century Traumas* (FRAMNAT),¹³ na čijim sam istraživačkim materijalima temeljio ovo istraživanje.

Dan antifašističke borbe u Brezovici – Gdje je osnovan prvi partizanski odred?

Komemoracija u Brezovici društveno je i politički aktualizirana u samostalnoj Hrvatskoj početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Ipak, osnivanje prvog partizanskog odreda na području šire okolice grada Siska, 22. lipnja 1941. godine, po nekim je povjesničarima koji su detaljnije istraživali historiografsku pozadinu tog događaja kontroverzno.¹⁴ Kao što možemo vidjeti iz relevantnih povijesnih izvora te svjedočenja sudionika tih događaja, šuma Brezovica ne spominje se kao mjesto gdje se osnovao spomenuti odred, već se kao lokacija osnivanja navodi mjesto Zabno u sisačkoj okolici. 6. travnja 1941. godine započela su ratna djelovanja na području Kraljevine Jugoslavije, a 10. travnja proglašeno je osnivanje Nezavisne Države Hrvatske. S područja grada Siska iseljena je ili poslana u logore 51 srpska obitelj te 28 židovskih obitelji, dok je 30 njemačkih obitelji s područja grada preselilo u Njemačku.¹⁵ Poticaj za razvitak partizanskog pokreta otpora na širem sisačkom području bio je

12 Mario JAREB, „Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine“, *Časopis za suvremenu povijest*, br.3. str. 752. 2011. Usp. „Zakon o blagdanima i neradnim danima u Republici Hrvatskoj“ od 25. ožujka 1991. godine. U članku 4. navedeno je da danom njegova stupanja na snagu prestaje vrijediti i spomenuti „Zakon o proglašenju 27. srpnja neradnim blagdanom“.

13 „Framing the Nation and Collective Identity in Croatia: Political Rituals and the Cultural Memory of Twentieth Century Traumas“ (FRAMNAT). U sklopu projekta sustavno je praćeno sedam komemoracija povezanih s ratovima u 20. stoljeću na području Republike Hrvatske. Glavni fokus bio je usmjeren na analizu govora istaknutih hrvatskih političkih čelnika i oporbenih lidera, kao i govora predstavnika Katoličke crkve, antifašističkih udruga, ratnih veterana i udruga žrtava rata. Također, analizirani su i medijski prikazi tih događaja. Više na: <https://framnat.eu/>

14 O toj temi opširnije vidi: Nikola ANIĆ, *Antifašistička Hrvatska: Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske 1941.-1945.*, Multigraf, Zagreb, 2005; Bartol BILIČIĆ, „Osnivanje i djelovanje Sisačkog partizanskog odreda“, *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.* Sisak, 1974.; Marijan CVETKOVIĆ, „Sjećanje na formiranje Sisačkog i Banijskog partizanskog odreda, Sedma udarna banijska divizija“ *Sisak i Banija u revolucionarnom radničkom pokretu i ustanku 1941.* Sisak, 1974

15 Hrvoje KLASIĆ, „Društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata“, *Časopis za suvremenu povijest*, 32. 3; 527-544. 528.

njemački napad na SSSR 22. lipnja, propast pakta Hitler-Staljin te strah od uhićenja viđenijih sisačkih komunista. Valja napomenuti kako Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) kao ni Komunistička partija Hrvatske (KPH) tada još nije razmišljala o podizanju ustanka.¹⁶ Već s prvim danima novoosnovane države, vodeći sisački komunisti završili su u zatvoru.¹⁷ 22. lipnja u stanu tadašnjeg člana Centralnog komiteta KPH i KPJ Vlade Janića Čape sastao se Okružni komitet KPH za Sisak.

Tom su sastanku prisustvovali Vlado Janić, Marijan Cvetković, Mijo Gorički i Josip Tuškanec. Na sastanku je odlučeno kako komunisti moraju biti neprekidno na oprezu, kako ni u kojem slučaju ne smiju pasti ustašama u ruke i da se kompromitirani komunisti ili oni na koje je ustaška policija sumnjala, povuku u šumu. Dogovoreno je da zborna mjesto bude na nasipu rijeke Odre u blizini sela Žabna.¹⁸ Dakle, prvi partizanski odred, koji je osnovan u Hrvatskoj, odnosno u okupiranoj Jugoslaviji, formiran je 22. lipnja 1941. u selu Žabno kod Siska. Bio je to Sisački partizanski odred.

Međutim, valja spomenuti kako je i prije osnutka sisačkog odreda bilo raznih oblika oružanog otpora na prostoru Hrvatske, no ono što razlikuje sisačke partizane od ostalih je njihova posvećenost aktivnoj borbi. Prije njih, mnogi su danju radili a noću izvodili diverzantske akcije. Oni su 22. lipnja potpuno prešli u ilegalu, nisu se vraćali kućama te su postali aktivni pripadnici oružanog pokreta otpora.¹⁹

Sisački partizanski odred nastao je zalaganjem rukovodstva sisačkih komunista, a posebno angažmanom Vlade Janića Čape i Marijana Cvetkovića. U odredu je bilo 39 Hrvata, koji su odmah počeli s borbenim akcijama.²⁰ Kasnije se broj boraca povećava na 77, od čega su 72 borca bili Hrvati.²¹ Zanimljivo jest da se u relevantnim djelima Nikole Anića *Antifašistička Hrvatska: Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske 1941.1945.*, Bartola Biličića kustosa i ravnatelja sisačkog Arhiva, *Osnivanje i djelovanje Sisačkog partizanskog odreda, Sisak i Banija 1941.* te u memoarima Marijana Cvetkovića, jednog od organizatora osnivanja Prvog sisačkog partizanskog odreda, *Sjećanje na formiranje Sisačkog i Banijskog partizanskog odreda, Sedma udarna banijska divizija*, šuma Brezovica ne navodi se kao mjesto okupljanja sisačkih partizana, iako je to mjesto na kojem se od 1991. godine službeno obilježava Dan antifašističke borbe u Republici Hrvatskoj. Brezovica se ne spominje zbog toga što se u Brezovici tog lipanjskog dana 1941. godine odred nije organizirano okupio, nego su se kasnijim dolaskom pripadnika odreda u

16 Politbiro CK KPJ odluku o dizanju ustanka donio je 4. srpnja 1941. u Beogradu.

17 KLASIĆ, „Društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata“, 543.

18 Slobodan ŽARIĆ, „Aktivnost organizacija KP Hrvatske na području kotara Sisak u toku 1941. i 1942. godine“, *Povijesni prilozi*, Vol. 7, No. 7, 137-162., str.149.

19 Boris OREŠIĆ, „Hrvoje Klasić: HDZ-ovi političari idu u Brezovicu samo ako moraju. To je naš anti-fašizam“, *Jutarnji list*, 21.06.2020. Pristupljeno: 08.lipnja 2021.

20 ANIĆ, *Antifašistička Hrvatska: Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske 1941.-1945.* str. 34.

21 Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918. – 2008.*, EPH Liber, Zagreb, 2008. str. 279.

spomenutu šumu stvorili pogodni uvjeti za daljnje djelovanje na toj lokaciji, pa je samim time u kasnijim interpretacijama Brezovica postala simbolično mjesto osnutka odreda.

Prvotno mjesto gdje su se okupili ustanici bilo je u blizini sela Žabna na nasipu rijeke Odre, od kuda su otišli prema šumi blizu naselja Tišina Kaptolska na desnoj obali rijeke Save. Nakon ustaškog napada na spomenutu šumu krajem srpnja 1941. godine pripadnici sisačkog odreda prebacuju se na lijevu obalu rijeke Save, u šumu Brezovica gdje nalaze pogodan prostor za daljnje djelovanje.

Pozornost koju je ova komemoracija dobivala u socijalističkoj Jugoslaviji je varirala, ovisno o jugoslavensko-sovjetskim i srpsko-hrvatskim odnosima, budući da je službeni Dan ustanka u Hrvatskoj bio 27. srpanj.²² O nedovoljnom značaju samog događaja za vrijeme komunističkog razdoblja govori i činjenica kako je Sisački partizanski odred spomenut tek u 11. izdanju knjige *Pregled historije NOB* iz 1963. godine, iako su o odredu javno govorili vodeći ljudi KPH već od ljeta 1945. U članku o osnutku odreda stoji kako ga je sačinjavalo 40-ak ljudi.²³ Odnos prema sisačkim partizanima u poraću i kasnije dosta opširno opisuje Snježana Koren te kaže kako je 22. lipnja potkraj 1940-ih postao nepopularan zbog sukoba Jugoslavije sa SSSR-om, a koji podsjeća na tijesne veze koje je KPJ imala u ratu sa sovjetskim vodstvom i Kominternom. Umjesto obilježavanja sisačkog odreda, u prvi plan je izbio datum – 4. srpanj, dan kada je Centralni komitet KPJ 1941. godine donio odluku o pokretanju oružanog ustanka. 4. srpnja je u pedesetima sve više dobivao na značaju, pa je konačno 1956. i ustoličen kao državni praznik, Dan ustanka naroda Jugoslavije.²⁴ Vrlo značajna je i činjenica kako je tek 1981. godine u park-šumi Brezovica podignut spomenik, djelo lokalnog akademskog kipara Želimira Janeša. Do 1981. godine na tom mjestu nalazila se spomen ploča iznad koje se nalazio stari brijest, a ispod kojeg je navodno osnovan sisački odred.²⁵

Raspadom komunističke Jugoslavije te dolaskom HDZ-a na vlast, Brezovica je postala prikladno mjesto sjećanja za mladu hrvatsku državu. Budući da se skupina koja je osnovala odred većinom sastojala od Hrvata, nova hrvatska vlast smatrala je kako bi se upravo u tadašnjem kontekstu ta obljetnica trebala slaviti kao praznik, a ne dotadašnji, 27. srpnja, za koji se

22 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str.29.

23 Snježana KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.) Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Srednja Europa, Zagreb, 2012. str. 362. i 363.

24 KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.) Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, str. 357. i 358. Također navodi kako je u *Pregledu istorije SKJ* koji je objavljen 1963. navodi se da je 22. lipnja Politbiro CK KPJ uputio proglas radničkoj klasi i narodima Jugoslavije u kojem ih je pozvao da „svim sredstvima pomognu pravednu borbu Sovjetskog Saveza“, dok je 4. srpnja označen kao datum sjednice na kojoj je Politbiro donio odluku „da počne oružana borba protiv okupatora“.

25 Juraj HRŽENJAK, *Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990-2000*, Savez antifašističkih boraca Hrvatske, Zagreb, 2002. str. 228.

smatralo kako je Hrvatskoj bio nametnut od bivše jugoslavenske vlasti.²⁶ Za neke povjesničare ova promjena datuma je važna upravo zato što se na taj način nova država usprotivila komunističkom iskrivljavanju činjenica, a istovremeno je poštovala dug prema antifašističkom naslijeđu Hrvatske, što nije bio slučaj s mnogim drugim revizijama značajnih datuma.²⁷ Iako priznata kao službeni državni praznik, Brezovica je tijekom 1990-ih godina, zbog tadašnjih političkih i društvenih okolnosti egzistirala na društvenim i političkim marginama.²⁸ Zanimljivo je spomenuti kako je upravo tadašnji predsjednik i vođa spomenute stranke Franjo Tuđman²⁹ u Drugom svjetskom ratu bio pripadnik partizanskog pokreta. Tuđman je Srb smatrao previše kontroverznim te povijesnom nepravdom prema sjećanju na hrvatski doprinos antifašističkoj borbi, pa je tako 23. ožujka 1991. proglasio 22. lipnja službenim Danom antifašističke borbe. Tijekom devedesetih, komemoracije 22. lipnja prolazile su uglavnom nezapaženo, sa samo kratkom ceremonijom polaganja vijenaca na Oltaru domovine, na grobnici narodnim herojima na groblju Mirogoj te na spomeniku palim antifašistima u spomen-parku Dotršćina, sve u blizini Zagreba.³⁰ Treba istaknuti i kako je za dodatnu marginalnost Brezovice zaslužna i činjenica komemoriranja žrtava jame Jazovke u Žumberačkom gorju.³¹ HDZ, kao najvažniji antikomunistički akter, uglavnom ignorira komemoraciju 22. lipnja i umjesto toga komemorira žrtve Jazovke na Europski dan sjećanja na žrtve svih totalitarnih i autoritarnih režima 23. kolovoza. Treba istaknuti i kako je od 2015. tadašnja hrvatska predsjednica bila pokrovitelj komemoracije te je 2015. i 2017. poslala izaštanike koji su održali govore.³²

Odnos prema Brezovici te općenito prema antifašizmu i antifašističkoj baštini mijenja se početkom novog tisućljeća, dolaskom Stjepana Mesića na mjesto predsjednika Republike Hrvatske te njegovim afirmiranjem antifašističkih obljetnica. Brezovica se tako od 2006. do 2015. godine obilježavala dostojno državnom značaju; na komemoraciju su dolazili državni dužnosnici, saborski zastupnici te ostali uglednici, međutim komemoracija

26 Tamara BANJEGLAV, „Sjećanje na rat ili rat sjećanja? Promjene u politikama sjećanja u Hrvatskoj od 1990. godine do danas“, *Revizija prošlosti. Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj od 1990.*; Tamara BANJEGLAV, Nataša GOVEDARICA, Darko KARAČIĆ, Sarajevo, Asocijacija alumni centra za interdisciplinarnu postdiplomsku studiju (ACIPS), Friedrich-EbertStiftung (FES), 2012. str. 104.

27 Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Crvene zvezde, crne košulje: simboli, komemoracije i sukobljene istorije Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj“, Gordana ĐERIĆ, (ur.) *Pamćenje i nostalgija. Neki prostori, oblici, lica i naličja*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2009. str. 53.

28 Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990.-2009.“ (ur.) Sulejman BOSTO, Tihomir CIPEK; *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, Disput, 2009. str. 167.

29 Franjo Tuđman (1922.-1999.) prvi predsjednik samostalne Republike Hrvatske u Drugom svjetskom ratu bio je pripadnik antifašističkih partizanskih postrojbi te član KPJ.

30 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str.29.

31 Jazovka je naziv za jamu u žumberačkom području, u kojoj su ostavljeni ostaci stotine ubijenih vojnika NDH i civila nakon Drugog svjetskog rata od strane partizanske vojske. Komemoracija se održava od kad je početkom 1990-tih otkrivena jama, a za datum održavanja je odabran 22. lipanj (isti dan kada se slavi Dan antifašističke borbe).

32 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str.28.

nikada nije bila masovno posjećena, a mediji o njoj uglavnom marginalno izvještavaju. Od 2016. svjedočimo diskontinuitetu u dolascima državnog vrha na obljetnicu, a odnos prema tom mjestu sjećanja bitno se promijenio. Od tada pa do 2020. godine nitko iz državnog vrha nije posjetio Brezovicu, uključujući bivšu predsjednicu te aktualnog premijera. Jedan od uzroka takvog stanja je sigurno stav o partizanskoj borbi stranke koja je tada bila na vlasti, a to je HDZ. Štoviše, 2019. godine tadašnja predsjednica Kolinda Grabar Kitarović, bivša članica HDZ-a u Brezovicu nije uputila niti svoga izaslanika, iako je riječ o državnom prazniku.³³ Ipak, vrhunac višegodišnje marginalizacije Brezovice kulminirao je iste godine inicijativom saborskog Odbora za ratne veterane kojim je zatraženo ukidanje Dana antifašističke borbe kao državnog praznika. Tome se usprotivio predsjednik Vlade i HDZ-a Andrej Plenković koji je ustvrdio kako je taj datum u kalendar državnih praznika uvrstio upravo prvi hrvatski predsjednik i prvi predsjednik HDZ-a Tuđman te ga on nema namjeru ukidati.³⁴ Iz spomenutog je evidentno kako Dan antifašističke borbe za aktualnu hrvatsku vlast nema svjetonazorsku odrednicu afirmacije i njegovanja antifašističkih tekovina nego je prvenstveno važno to što je prvi hrvatski predsjednik taj datum uvrstio u kalendar državnih praznika. Također je vidljivo kako je kultura sjećanja prema Brezovici uvelike određena društvenim i političkim kontekstom u kojem se događaji iz prošlosti selektivno interpretiraju ili se stvaraju sasvim nove interpretacije tog povijesnog događaja u skladu s politikom stranke koja se nalazi na vlasti.

Kao što ćemo vidjeti u daljnjem tekstu akteri komemoracije i mediji nude različite narative za razliku od historiografskih činjenica o Brezovici. Političkim akterima nije važna historiografska točnost i činjenice koliko način na koji sjećanje mogu iskoristiti za pridobivanje društvene ili političke moći. Konkretno, oni politiziraju prošlost, svojim interpretacijama prošlosti primarno žele legitimirati vlastite stavove i delegitimirati političke protivnike. Sjećanje na sam događaj kao i mjesto sjećanja postaju sporedni u političkoj interpretaciji. Odnos prema mjestu sjećanja i značaju obilježavanja 22. lipnja postaje predmet tumačenja iz perspektive aktualnih političkih okolnosti i dnevno-političkih previranja, čime takav odnos možemo okarakterizirati kao anakron i selektivan. Potonje se najbolje može vidjeti kroz javne istupe različitih političkih aktera.

33 Hina, Jutarnji list „U šumi Brezovica se obilježava Dan antifašističke borbe: Na svečanost stigli bivši predsjednici, Zoran Milanović, Milan Bandić, Dražen Bošnjaković“, 22.06.2019. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-sumi-brezovica-se-obiljezava-dan-antifasisticke-borbe-na-svecanost-stigli-bivsi-predsjednici-zoran-milanovic-milan-bandic-drazen-bosnjakovic>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

34 Hina, Slobodna Dalmacija, „Plenković o ideji ukidanja Dana antifašističke borbe: Ljudi moraju shvatiti da postoje određena pravila igre u stranci“, 09.11.2019. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/plenkovic-o-ideji-ukidanja-dana-antifasisticke-borbe-ljudi-moraju-shvatiti-da-postoje-odredena-pravila-igre-u-stranci>. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Komemoracije u Brezovici (2014.-2020.) – analiza javnih istupa

Prva od komemoracija kojom započinjem analizu održana je 22. lipnja 2014. godine u Brezovici uz prisutnost gotovo cijelog državnog vrha. Na proslavi državnog praznika svoje su govore održali tadašnji predsjednik Ivo Josipović, tadašnji premijer Zoran Milanović, gradonačelnica grada Siska i članica SDP-a Kristina Ikić Baniček te predsjednik Saveza antifašističkih boraca i antifašista RH Franjo Habulin, ministri te saborski zastupnici.³⁵ Na vlasti u Hrvatskoj tada se nalazi Socijaldemokratska partija Hrvatske (SDP).³⁶ U središtu medijske pažnje te godine bila je rasprava o mogućnosti micanja biste Tita iz predsjedničke vile na Pantovčaku. Josipović je oštro osudio takve namjere stranaka i inicijativa s desnog političkog spektra te naglasio kako je predsjednik Tuđman postavio Titovu bistu u Ured Predsjednika te je niti predsjednik Mesić nije micao, a neće niti on, istaknuvši pritom kako će bista i u budućnosti ostati na Pantovčaku.³⁷ Josipović je na obljetnici istaknuo kako je 22. lipnja jedan od najvažnijih datuma u hrvatskoj povijesti, jer je upravo taj datum značajan za stvaranje hrvatske nacionalne države.³⁸ Isto tako, osudio je svaki vid povijesnog revizionizma i pokušaj izjednačavanja hrvatstva s ustaštvom, naglasivši kako su hrvatski partizani i vođa partizanskog pokreta, Hrvat Tito najbolji protuargumenti spomenutim tumačenjima.³⁹ Tadašnji premijer Milanović na obljetnici je istaknuo kako su masovni ustaški zločini te njemački napad na Rusiju bili neposredni uzroci otpora naroda na teritoriju Hrvatske te kako pokret koji je predvodio borbu nije bio komunistički nego ljudski pokret.⁴⁰ Milanović je pritom namjerno ili nenamjerno propustio napomenuti kako je veliki broj tih sisačkih mladića bio komunistički orijentiran, a KP aktivno je radila na pripremama za oružani ustanak, iako odluku o ustanku 22. lipnja nije donijela KPJ niti KPH. Konačna odluku o ustanku i formiranju odreda donesena je među članovima sisačke partijske organizacije zbog dva bitna razloga - napada Njemačke na SSSR te straha od masovnijeg hapšenja komunista u gradu Sisku i okolici. Unatoč njemačkoj invaziji na Sovjetski Savez, KPJ se tada još službeno ne oglašava o podizanju šireg narodnog ustanka.

Ikić-Baniček je ustvrdila da su tada, 22. lipnja 1941. godine, ustali ljudi koji nisu imali alternativu pred vlašću koja je ubijala njihove sugrađane.⁴¹ Habulin je naglasio kako je najveći problem za antifašizam danas predstavlja

35 [www.framnat.eu](http://framnat.eu), <http://framnat.eu/brezovica-transkripti>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

36 Socijaldemokratska partija Hrvatske je politička stranka lijevog centra koja je osnovana 1990. godine i nastala je iz transformacije Saveza komunista Hrvatske.

37 Mate PIŠKOR, „Josipović: Tuđman je u svoj ured postavio Titovu bistu, Mesić i ja smo je zadržali, ne treba je micati“, Jutarnji list, 22.06.2014. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/josipovic-tudman-je-u-svoj-ured-postavio-titovu-bistu-mesic-i-ja-smo-je-zadrzali-ne-treba-je-micati>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

38 [www.framnat.eu](http://framnat.eu), <http://framnat.eu/brezovica-transkripti>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

39 [www.framnat.eu/brezovica-transkripti](http://framnat.eu/brezovica-transkripti), 2014. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

40 [www.framnat.eu/brezovica-transkripti](http://framnat.eu/brezovica-transkripti) 2014. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

41 [www.framnat.eu/brezovica-transkripti](http://framnat.eu/brezovica-transkripti) 2014. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

očuvanje njegovih vrednota i značaja od nasrtaja ekstremne desnice koja ga podvrgava povijesnom revizionizmu. Napomenuo je i kako obrazovni sustav ne čini dovoljno na afirmaciji antifašističkih vrijednosti kod mladih ljudi.⁴² Vrijedi spomenuti i kako je te 2014. godine, početkom lipnja sa spomen područja ukraden vrijedan brončani partizanski spomenik „Ustanak“, djelo hrvatskog kipara Frana Kršinića. Krađa je predstavljala zahtjevan postupak zbog dimenzija i težine tri brončana kipa, pa je pretpostavljeno kako su počinioci kaznenog djela koristili kamion i dizalicu.⁴³ Vijest o krađi prenijeli su skoro svi mediji u zemlji. Događaj je to koji vrlo dobro oslikava zanemarenost i marginaliziranost antifašističke kulture sjećanja u današnjoj Hrvatskoj, usprkos činjenici kako se na tome mjestu obilježava državni praznik. Nebriga šire društvene zajednice o tom mjestu sjećanja koje je uzgred rečeno djelomično i zapušteno možda i najpreciznije prikazuje današnji status antifašističke kulture sjećanja u Hrvatskoj.

Sljedeće, 2015. godine, obilježavanju Dana antifašističke borbe prisustvovala je novoizabrana hrvatska predsjednica Kolinda Grabar Kitarović koja je nedugo po stupanju na predsjedničku dužnost iz svoga ureda izbacila poprsje Tita, godinu dana nakon što je bivši predsjednik Josipović rekao kako Titovu bistu nisu maknuli niti Tuđman niti Mesić te se nada kako je ni sljedeći predsjednik neće micati.⁴⁴ Te godine okupljenima su se obratili Grabar Kitarović, Milanović te Habulin. Grabar Kitarović je naglasila kako je antifašizam povijesna vrijednost značajna za hrvatsko društvo, no ne i komunizam kao ideologija koju treba osuditi; naglasila je također kako je osnutak sisačkog odreda bio početak borbe za oslobođenje Hrvatske od okupacije te da je antifašistička borba bila tek jedna od etapa povijesnih borbi za samostalnu hrvatsku državu.⁴⁵ Ovaj isječak iz govora u potpunosti pokazuje redukcionizam po pogledu odvajanja komunizma od antifašizma u tadašnjem hrvatskom kontekstu koji je neodvojiv, upravo zbog činjenice da je KPJ pokrenula i rukovođila partizanskim pokretom u svim jugoslavenskim republikama. Milanović je u govoru istaknuo kako bi hrvatska država teško bila samostalna bez partizana, a sigurno ne bi postojala bez branitelja iz Domovinskog rata. Milanović je ustvrdio kako se u Sisku 1941. godine nije dogodio masovni ustanak, ali da su se hrvatski komunisti samoinicijativno organizirali čak i prije nego što je to učinila KPJ.⁴⁶ Spomenuo je i značaj zajedničke borbe hrvatskog i srpskog naroda u Hrvatskoj tijekom Drugog svjetskog rata.⁴⁷ Habulin je istakao ulogu KP u pripremi i organizaciji

42 www.framnat.eu/brezovica-transkripti 2014. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

43 Vanja VESIĆ, „Iz šume Brezovica ukraden partizanski spomenik ‘Ustanak’“, Novi list, 06.06.2014. <https://www.novilist.hr/novosti/crna-kronika/iz-sume-brezovica-ukraden-partizanski-spomenik-ustanak/>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

44 Hina, „Hrvatska danas slavi Dan antifašističke borbe: Predsjednica i premijer polažu vijence u Brezovici“, Jutarnji list, 22.06.2015. www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-danas-slavi-dan-antifasisticke-borbe-predsjednica-i-premijer-polazu-vijence-u-brezovici, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

45 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2015. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

46 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2015. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

47 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2015. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

oružanog otpora, osvrnuo se na revizionizam ekstremne desnice koja pokušava reinterpretirati povijesni narativ o antifašističkoj borbi hrvatskog naroda, zatim obrazovni sustav u kojem se mlade ne podučava vrijednostima antifašizma, porušene partizanske spomenike koji zahtijevaju obnovu te na potrebu afirmacije antifašizma od strane širokog društvenog spektra intelektualaca, kulturnjaka, građanskih inicijativa i političara.⁴⁸

Za razliku od prethodne dvije godine, 2016. događa se politički zaokret koji traje sve do danas. Naime, na proslavi državnog praznika te godine nije bilo nikoga od najviših predstavnika državne vlasti. U ime Grabar Kitarović nazočio je njezin izaslanik, gradonačelnik grada Zagreba Milan Bandić, u ime predsjednika Vlade Tihomira Oreškovića govorila je ministrica uprave Dubravka Jurlina Alibegović, dok je izaslanica predsjednika Sabora Željka Reinerova bila Margareta Mađerić. Izostanak cjelokupnog državnog vrha bivši predsjednik RH Ivo Josipović komentirao je stanjem u državi u posljednjih godinu i pol dana, koje je okarakterizirao kao stanje društvene regresije.⁴⁹ Marginalizacija važnog državnog praznika od strane tadašnje predsjednice i državnog vrha bila je više nego očita. Bandić je naglasio kako je Hrvatska jedna od prvih europskih država koja se svrstala na stranu antifašističkog pokreta zahvaljujući sisačkim partizanima koje je nazvao domoljubima. Naglasio je kako se danas sjećamo svih žrtava Drugog svjetskog rata ali i žrtava totalitarizama te zaključio kako bez hrvatske partizanske vojske Hrvatska na kraju Drugog svjetskog rata ne bi završila na strani pobjednika.⁵⁰ Jurlina Alibegović ustvrdila je da je antifašizam temelj hrvatskog Ustava te kako je upravo negacija temeljnih ljudskih sloboda i prava bila pokretač osnivanja sisačkog partizanskog odreda, pritom napomenuvši kako se Hrvatska u današnjem suvremenom dobu nalazi pred novim izazovima.⁵¹ Mađerić je istaknula kako su ljudi koji su prije 75 godina osnovali partizanski odred u Sisku hrabri ljudi koji su se oduprli politici fašizma i nacizma te su ustali braneći ideale slobode, mira, pravde i jednakosti. Zaključila je kako je hrvatski antifašistički pokret uspio ostvariti ono za čime su težili svi hrvatski domoljubi.

Na obilježavanju praznika 2017. godine također nije bilo tadašnje predsjednice Republike Grabar Kitarović, koja je na obljetnicu poslala svog izaslanika, istarskog župana Valtera Flegu. Predsjednici Hrvatskog sabora i Vlade poslali su također svoje izaslanike. Grabar Kitarović je svoje nedolaženje na obljetnicu objasnila time što ne želi odlaziti na događaje koji su vezani uz Drugi svjetski rat, zato što izazivaju podjele u hrvatskom društvu. Za svoj izbor izaslanika rekla je kako je istarski antifašizam jako važan jer je zahvaljujući tom

48 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2015. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

49 Mia BUVA, „Josipović komentirao izostanak državnog vrha u Brezovici, Hasanbegović dočekan velikim pljeskom kod Jazovke“, Večernji list, 22.06.2016. www.vecernji.hr/josipovic-komentirao-izostanak-drzavnog-vrha-u-brezovici-hasanbegovic-docekan-velikim-pljeskom, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

50 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2016, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

51 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2016. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

pokretu Istra postala dio Hrvatske.⁵² Ipak, unatoč proklamiranom distanciranju od daljnjih ideoloških podjela te pokušaju njihovog prevladavanja, internetski novinski portal Telegram u svom tekstu prigodom obljetnice uočio je kako je predsjednica pokrovitelj spomen pohoda i mise zadušnice za žrtve Jazovke, dok državni praznik koji se obilježava u Brezovici nije imao čast u dobivanju njezinog pokroviteljstva.⁵³ Smatrajući kako nedolaskom na obilježavanje događaja vezano za Drugi svjetski rat doprinosi smanjenju ideoloških podjela u društvu čini se kako je spomenutim postupkom upravo te podjele dodatno produbila. Govore na obljetnici iz 2017. godine između ostalih održali su Habulin, Ikić Baniček i Flego u svojstvu izaslanika predsjednice RH. Habulin je u dijelu govora istaknuo značajnu razliku između osnutka sisačkog partizanskog odreda u Brezovici te ustanka kojemu je epicentar bio u ličkom mjestu Srb te iste 1941. godine. Habulin je ustvrdio kako je u Brezovici niklo sjeme otpora prema okupaciji ali uglavnom lokalnog karaktera, dok se u Srbu dogodio pravi općenarodni ustanak. Istaknuo je također kako nije bitno koliko je Hrvata sačinjavalo prvi partizanski odred niti koliko je Srba sudjelovalo u akcijama nakon početka ustanka u Srbu već kako je isključivo važan pruženi otpor koji je konačno porazio okupatore i njihove domaće pomagače.⁵⁴

Ikić Baniček rezolutno je osudila bilo kakvu mogućnost revizionizma antifašizma i njegovih tekovina tvrdeći kako se u društvu sve češće pojavljuju pojedinci koji pokušavaju baciti ljagu na hrvatski antifašistički pokret predvođen od strane Josipa Broza Tita.⁵⁵ Tom prilikom indirektno je prozvala političara Bandića koji je nazočio obljetnici nakon što je dva mjeseca prije, na njegovu inicijativu, kontroverznom filmskom redatelju Jakovu Sedlaru⁵⁶ dodijeljena Nagrada grada Zagreba. Ikić Baniček indirektno je prozvala Bandića samoproklamiranim antifašistom koji nagrađuje glavnog revizionista povijesti i negatora ustaških zločina.⁵⁷ Flego je govorio više o razvoju antifašizma u Istri ranih 20.-ih godina prošlog stoljeća pa je u tom kontekstu usporedio osnivanje sisačkog odreda s Proštinskom bunom⁵⁸ 1921. godine, kazavši kako je posebno ponosan što su u sastavu prvog sisačkog partizanskog odreda sudjelovala i dva

52 Istarski.hr, „Valter Flego izaslanik Kolinde Grabar-Kitarović za Dan antifašizma“ Istarski.hr; 21.06.2017. <https://istarski.hr/node/42716-valter-flego-izaslanik-kolinde-grabar-kitarovic-za-dan-antifasizma>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

53 Tajana Vlašić, „Primijetili smo da je predsjednica, koja ne želi poticati podjele, pokroviteljica obilježavanja Jazovke, ali ne i Dana antifašističke borbe“, Telegram, 22.06.2017. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/predsjednica-ne-ide-na-obljetnice-2-svjetskog-rata-ne-zeli-poticati-podjele-no-danas-je-napravila-jasnu-razliku/>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

54 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2017. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

55 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2017. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

56 Filmski redatelj Jakov Sedlar bio je te 2017. godine u centru medijske pažnje zbog svog filmskog uratka „Jasenovac-istina“ o najvećem logoru NDH, a u kojem između ostalog minorizira ustaške zločine u tom logoru, iznoseći znanstveno neutemeljene dokaze o postojanju komunističkog logora na tom mjestu nakon 1945. godine, a u kojem je prema toj tezi ubijeno više ljudi nego u razdoblju trajanja ustaškog logora.

57 Maja ŠURINA, „Skupština odlučila - Sedlaru Nagrada grada Zagreba“, Tportal, 19.04.2017. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/skupstina-odlucila-sedlaru-nagrada-grada-zagreba>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021. Također vidi: www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2017. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

58 Proštinska buna je naziv za pobunu seljaka jugoistočne Istre koji su početkom veljače 1921. pružili otpor fašistima zbog zabrane uporabe hrvatskih nacionalnih obilježja i hrvatskog jezika.

Istrijana.⁵⁹ Osim što je daleko više pažnje posvetio Istri nego Brezovici, mjestu na kojem govori, niti jednom riječju nije specifično spomenuo partizane i partizanski pokret nego je više puta ponavljao općenite pojmove antifašizam i antifašistički pokret te samo jednom spomenuo pojam narodnooslobodilački pokret. Isto tako, osnivanje sisačkog odreda nastojao je prikazati u kontekstu duge borbe hrvatskog naroda za samostalnost, točnije kao početnu stanicu na dugom putu do konačne neovisnosti hrvatske države 1991.

Također, u širem kontekstu suvremene političke i kulturne diskriminacije antifašizma i antifašističke baštine u Hrvatskoj valja spomenuti i činjenicu kako je u rujnu iste godine Trg maršala Tita u Zagrebu preimenovan je u Trg Republike Hrvatske. Bila je to odluka većine zastupnika zagrebačke Gradske skupštine.⁶⁰ Odluku je usvojio Milan Bandić, isti onaj koji je godinu dana prije, kao izaslanik predsjednice Republike, u Brezovici između ostalog kazao kako bez partizanske vojske Hrvatska na kraju Drugog svjetskog rata ne bi završila na strani pobjednika. Primjer je to koji zorno pokazuje kako akteri komemoracija mogu manipulirati interpretacijama sjećanja radi političke promidžbe i kako mogu imati drugačije interpretacije s obzirom na kontekst u kojem se nalaze.

Obljetnica 2018. godine dodatno je zaoštrila političku retoriku i jasno pokazala kako predsjednica Republike i premijer relativiziraju značaj i važnost državnog praznika te cjelokupne antifašističke baštine koju taj praznik simbolizira. Niti te godine Grabar Kitarović i Plenković nisu osobno nazočili središnjoj proslavi u šumi Brezovica. Bio je to i glavni razlog zvižduka prisutnih posjetitelja prilikom spominjanja njihovih imena. Izaslanik predsjednice bio je međimurski župan Matija Posavec, a izaslanik premijera tadašnji ministar pravosuđa Dražen Bošnjaković. Medijsku pažnju privuklo je i okupljanje dvije desničarske skupine koje su na ulazu u spomen područje Brezovica izvjesili velike transparente na kojima je stajalo kako komunisti nisu antifašisti te da su isti bili zločinci. Predsjednica udruge „Hrvatska slobodna desnica“ Vlatka Vukelić ustvrdila je kako se Dan antifašističke borbe održava temeljem povijesno i činjenično netočnih podataka.⁶¹

Habulin je kazao kako se u samostalnoj Hrvatskoj od osnivanja do danas, zločini hrvatskih fašista relativiziraju sa čak najviših mjesta u zemlji, potomci antifašista se boje reći na kojoj su im stranci bili preci dok se potomci fašista ponose otvoreno svojima. Ikić Baniček ispričala se svima prisutnima što nije mogla spriječiti postavljanje spomenika na ulazu u šumu Brezovicu od

59 www.framnat.eu/brezovica-transkripti/2017. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

60 Hina, „Postavljenenove pločena bivšem Trgu maršala Tita“, Večernji list, 04.09.2017. <https://www.vecernji.hr/zagreb/postavljene-ploce-trga-republike-hrvatske-na-bivsem-trgu-marsala-tita>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021. Preimenovanje Trga maršala Tita bilo je preduvjet za suradnju i podršku stranke Brune Esih i Zlatka Hasanbegovića – „Neovisni za Hrvatsku“ „Stranci rada i solidarnosti“ zagrebačkog gradonačelnika Milana Bandića, koja je imala relativnu većinu u Skupštini nakon lokalnih izbora.

61 Mate PIŠKOR, „U šumi Brezovica nekoliko stotina ljudi, prozivke na račun predsjednice i premijera! Bandić i Bošnjaković izviždani“, Jutarnji list, 22.06.2018. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-sumi-brezovica-nekoliko-stotina-ljudi-prozivke-na-racun-predsjednice-i-premijera-bandic-i-bosnjakovic-izvizdani>. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

strane desničarskih skupina, a koji se izruguje žrtvama i svima koji se danas bore protiv fašizma. Također je rekla kako je na spomeniku, koji je postavljen uz asistenciju Crkve i države, a to ne bi bilo moguće bez HDZ-a, ispisana laž o nepostojećih pet tisuća žrtava u šumi Brezovica. Bošnjaković je u svome govoru, koji je bio glasno izviždan, naglasio kako je antifašizam u temeljima hrvatske države. Ipak, rekao je i kako je nakon 1945. godine uspostavljena država u kojoj nije bilo dovoljno slobode, u kojoj se nije poštivalo privatno vlasništvo, a mnogo je ljudi proganjano i stradalo zbog različitih stavova i političkog opredjeljenja.

Svečanost obilježavanja državnog praznika 2019. godine predsjednica Republike Hrvatske potpuno je ignorirala. Spletom nerazjašnjenih okolnosti, te godine na obljetnici nije bila zastupljena čak ni sa svojim izaslanikom. Umjesto u Brezovici predsjednica je toga dana položila vijenac u blizini istarskog grada Vodnjana.⁶² Uz to, valja dodati i kako se iste godine pojavila inicijativa spomenute grupacije unutar HDZ-a, stranke na vlasti o uklanjanju Dana antifašističke borbe iz kalendara državnih praznika, a što je spomenuto u prijašnjem dijelu teksta. „Da nije bilo antifašističke borbe mi ne bismo imali što braniti, a u Domovinskom ratu branili smo i obranili Republiku Hrvatsku”, poručio je na početku središnje svečanosti Habulin. Bošnjaković je istaknuo kako je Hrvatska dala golemi doprinos u borbi protiv fašizma. „Hrvatska kao država svoj stav prema fašizmu iskazala je u izvorišnim osnovama Ustava,” podsjetio je Bošnjaković. Demokratska smo zemlja i danas nitko neće radi različitoga mišljenja završiti u zatvoru, rekao je dodavši kako je „antifašizam svijetla točka hrvatske povijesti za razliku od NDH koja u sebi utemeljuje zlo i sve nepravde zbog kojih su ljudi stradavali.”

Ikić Baniček ustvrdila je kako se državni praznik obilježava u krnjem sastavu, što po njezinim riječima nije ni malo slučajno jer je „stav države prema antifašizmu postao krnji.” Kad se dužnosnici nađu među svojim tepaju ustaškim zločincima da su Hrvatska vojska te da su ostvarili neke povijesne težnje hrvatskog naroda. Da nije bilo partizana koji su imali zvijezdu petokraku na čelu ljaga na hrvatskom narodu bila bi neizbrisiva i neosporiva,“ rekla je.

Nakon četiri godine od zadnjeg dolaska u Brezovicu u svojstvu predsjednika Vlade, na obljetnici se ponovno pojavio i Zoran Milanović. Dolaskom na svečanost kao potvrđeni kandidat za novog predsjednika Republike Hrvatske na predsjedničkim izborima koji su se održali krajem iste godine poslao je političku ali i vrijednosnu poruku o važnosti tog državnog praznika. Političku – kako je budućem predsjedniku Republike mjesto na obljetnici državnog praznika te vrijednosnu – kako je neupitan njegov stav o moralnim vrijednostima antifašističkog nasljeđa za moderno hrvatsko društvo. Tom prilikom je rekao kako već po deseti put dolazi na obilježavanje praznika

62 Hina, „U šumi Brezovica se obilježava Dan antifašističke borbe; Na svečanost stigli bivši predsjednici, Zoran Milanović, Milan Bandić, Dražen Bošnjaković“, Jutarnji list, 22.06.2019. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-sumi-brezovica-se-obiljezava-dan-antifasisticke-borbe-na-svecanost-stigli-bivsi-predsjednici-zoran-milanovic-milan-bandic-drazen-bosnjakovic-9036440>. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

u Brezovicu. “Naši dečki i cure bili su ovdje 1941., i 1991. su isto bili naši dečki i cure. Ovo je povratak u javni život”, rekao je Milanović.⁶³ Komentirajući izostanak Grabar-Kitarović, iz čijeg ureda u Brezovicu nije stigao ni izaslanik, Milanović je rekao kako ona ni ranije nije dolazila u Brezovicu.

Konačno, 2020. godine u Brezovici nije bilo novoizabranog hrvatskog predsjednika Zorana Milanovića kojemu je izaslanik bio Franjo Habulin, umjesto premijera Plenkovića svečanoj obljetnici je nazočio Bošnjaković, Ikić Baniček, Bandić, župan Varaždinske županije Radimir Čačić te predsjednik Srpskog narodnog vijeća i čelni čovjek Samostalne demokratske srpske stranke Milorad Pupovac. Ikić Baniček iskoristila je antifašističku svečanost kako bi progovorila i o aktualnoj situaciji u društvu u pogledu zaštite nacionalnih manjina, rodne ravnopravnosti, pravu na pobačaj te zaštiti žena žrtava nasilja.⁶⁴ Također je kazala kako se domoljubi iz 1941. koji su sa slabim naoružanjem jurišali na fašiste nisu bitno razlikovali od domoljuba koji su sa slabim naoružanjem 1991. godine branili svoje domove od brojnijeg i naoružanog velikosrpskog agresora. Vezao ih je isti osjećaj – da u sudbonosnom trenutku naprave ono što je ispravno.⁶⁵ Bošnjaković je naglasio važnost objektivnog i otvorenog stava prema prošlosti ustvrdivši kako je hrvatska povijest složena i kompleksna s puno bolnih tema. Kazao je kako su pripadnici hrvatskog naroda stradali na brojnim stratištima i to bez suđenja. No, rekao je kako antifašizam nikad ne možemo dovesti u pitanje kao svijetli dio hrvatske povijesti, a u čijem je pokretu sudjelovalo 230.000 Hrvata.⁶⁶ Habulin je upozorio na povijesni revizionizam prisutan u hrvatskom društvu te kritizirao odluku Visokog prekršajnog suda o uskluku „Za dom spremni“ na početku pjesme „Bojna Čavoglave“ kontroverznog glazbenika Marka Perkovića Thompsona. Istaknuo je kako je takva odluka protivna duhu zakona i Ustavu RH.⁶⁷ Čačić je kazao kako je na obljetnicu u Brezovicu dolazio 1991. i 1992. godine kada nije bilo nikoga od političara, iz razloga što je njegov otac bio pripadnik partizanskog pokreta.⁶⁸ Pupovac je rekao kako je antifašizam jedan od najslobodarskih pokreta koji se pojavio u modernoj povijesti čovjeka – i dodao kako bi antifašizam trebao biti u svakom udžbeniku i u svakom javnom nastupu. Također je komentirao i nedolazak državnog vrha na obljetnicu.⁶⁹ Bandić je kratko prokomentirao kako je antifašizam svjetonazor i civilizacijski doseg koji se živi ili ne živi dodavši kako su sloboda, jednakost i pravda jednako antifašizam.⁷⁰

63 Hina, Jutarnji list, 22.06.2019. Ibid.

64 Danijel PRERAD, „Tužno je što 2020. godine na političkoj sceni vidimo ljude koji ne razumiju povijest“, Večernji list, 22.06.2020. <https://www.vecernji.hr/vijesti/tu-sumi-brezovica-obilježava-se-dan-antifasisticke-borbe>, Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

65 PRERAD, Večernji list, 2020. Ibid.

66 PRERAD, Ibid.

67 Ibid.

68 Ibid.

69 Ibid., Pupovac je rekao: „Kako antifašizma nema u udžbeniku, tako ga nema ni u politici. To sigurno nije dobro jer tada ne bismo imali prijepora kojeg ima u Hrvatskoj već dugo.“

70 PRERAD, Ibid.

Iz prikazanih političkih govora jasno možemo vidjeti dva dominantna narativa u interpretaciji obljetnice u Brezovici, antifašističkog pokreta te partizanske borbe. Ta dva narativa su različitog karaktera, jedan je državotvorni a drugi pro-europski.

Već je spomenuto kako politički akteri i agenti sjećanja koriste komemoracije kako bi politizirali prošlost i sjećanje. Primjerice, pri legitimaciji vlastitih stavova i njihove uskladivosti s europskom politikom prema totalitarnom nasljeđu, HDZ stavlja jak naglasak na rezoluciju Europskog parlamenta, koja osuđuje sve oblike totalitarizma. Prema tome, HDZ zapravo šalje poruku da se njezini politički protivnici ne žele suočiti s komunističkim zločinima te da stoga ne slijede europske civilizacijske standarde.⁷¹ Spomenuta stranka partizansku borbu u Drugom svjetskom ratu tumači kao jednu od etapa na putu stjecanja hrvatske državnosti, pritom izostavljajući spomenuti jugoslavenski i komunistički kontekst te vođu pokreta otpora. Takvu politiku sjećanja održava od dolaska na vlast 1990. godine kada je demontirala partizanski narativ o Drugom svjetskom ratu iz bivše države.

S druge strane, Hrvatska je postala punopravna članica Europske unije, zajednice zemalja utemeljene na antifašizmu. U tom kontekstu činjenica kako je Hrvatska imala jedan od većih autohtonih pokreta otpora pogodna je za istaknuti u europskom antifašističkom narativu.⁷² Politički akteri stranaka centra, kao što je primjerice MOST isticati će u svojim govorima upravo europsku dimenziju antifašističke borbe u Hrvatskoj. Pritom neće spominjati termine komunizam, narodnooslobodilačka borba, partizani te Tito. Ti termini su nepoželjni u modernom i aktualnom europskom kontekstu te neprihvatljivi njihovim biračima. Predstavnici stranke ljevice kao što je SDP i udruženja antifašističkih boraca isticati će vrijednosti antifašizma, značaja hrvatskog partizanskog pokreta te vodstva KP s Titom na čelu te tvrditi kako je partizanska borba temelj hrvatske državnosti. Upravo su te vrijednosti dio njihovog političkog programa koje njihovi birači prepoznaju i zbog njih i glasaju za tu stranku. Ujedno valja reći kako će javni istupi aktera spomenute stranke biti najviše u skladu s historiografskim činjenicama, za razliku od izjava ostalih aktera. Predsjednica Grabar Kitarović svojim nedolaskom na obljetnicu htjela je poslati poruku o prestanku ideološke podjele hrvatskog naroda na „ustaše i partizane,“ međutim poruka koju je poslala svojim nedolaskom upravo je suprotna. Podjele su dodatno produbljene a partizanska baština i antifašistička borba dodatno je omalovažena i marginalizirana od strane države čiji ustav afirmira upravo tu baštinu i borbu. Ovi primjeri ukazuje na činjenicu da se govori političkih aktera na komemoracijama ili izjave za medije ne koriste samo kako bi se govorilo o povijesnim događajima koji se komemoriraju, već i da se pošalje poruka biračima, kao i političkim protivnicima.⁷³

71 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str. 21.

72 Ibid, str.7.

73 Ibid, str.21.

Državotvorni narativ uloge KPJ i KPH kao predvodnike oružanog pokreta otpora u Drugom svjetskom ratu na području Hrvatske tumači u kontekstu samo jedne od etapa povijesnih borbi za hrvatsku samostalnost. Partizanska borba hrvatskog naroda pritom se namjerno izdvaja iz konteksta tadašnje borbe svih naroda Jugoslavije u okviru Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije pod rukovodstvom KPJ. Učestalo se rabi pojam antifašistički i izbacuje se iz korištenja pojam komunistički, iako su komunisti organizirali i predvodili antifašističku borbu, te su stoga ta dva pojma neodvojiva jedan od drugog. Iako valja napomenuti kako veliki dio partizanskih boraca nisu bili komunisti niti članovi KP. Pozitivne tekovine antifašističke partizanske borbe koje se posebno naglašavaju jesu reintegracija određenih dijelova hrvatskog teritorija, ponajviše dalmatinske obale i otoka koji su bili pod talijanskom okupacijom, zatim odluka ZAVNOH-a kojima se omogućilo pravo hrvatskog naroda na samoodređenje, što je u konačnici dovelo do osamostaljenja hrvatske države 1991. Čini se kako se prešućivanjem ili izbacivanjem pojedinih povijesnih činjenica onemogućava kultura dijaloga o traumatičnim povijesnim iskustvima.

Drugi narativ možemo okarakterizirati kao pro-europski. Od 2013. godine Republika Hrvatska članica je Europske unije, nadnacionalne zajednice europskih država. Proces pridruživanja i pristupanja Hrvatske toj zajednici bio je obilježen posebnim obrascem odnosa prema svojoj prošlosti koji je EU na određeni način zahtijevala. Od 2000. do 2013. godine hrvatske političke elite nastojale su reafirmirati antifašističke vrijednosti i simbole koji su bili omraženi tijekom prvog desetljeća samostalnosti od strane nacionalista. Predsjednici Mesić i Josipović nastojali su zaboravljene partizanske komemoracije ispuniti novim značenjem i simbolikom.⁷⁴ Europska unija kao zajednica utemeljena poslije Drugog svjetskog rata na liberalnim načelima slobode i prava čovjeka i građanina predstavljala je pogodan okvir za dio hrvatske političke elite koja partizansku, antifašističku borbu vidi isključivo kao reakciju hrvatskih građana na ugrožavanje elementarnih ljudskih prava od tadašnje vlasti NDH i nacističke Njemačke, bez ikakvih ideoloških poticaja. Naravno, ona je u početku rata to i bila, međutim već krajem 1942. te posebno 1943. sasvim jasno su se mogli vidjeti komunistički ideološki obrasci vodstva pokreta. Činjenica jest kako se hrvatski narod većinski svrstao uz široku europsku Antifašističku koaliciju te s drugim europskim narodima bio na strani pobjednika u Drugom svjetskom ratu.

Iako često osporavan od strane radikalne desnice te onih skupina pojedinaca koji žele rehabilitirati NDH, službeni je narativ da je hrvatska državnost očuvana antifašističkom pobjedom u Drugom svjetskom ratu. Prva demokratski izabrana vlada ugradila ga je u izvorišne osnove Ustava (1990), a kasnije je potvrđen u Deklaraciji o antifašizmu (2005). Tim dokumentima

74 Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Remembering War the European Way: Croatia’s Commemorative Culture on the Eve of EU Membership“, u: Pero MALDINI, Davor PAUKOVIĆ; *Croatia and the European Union: Changes and Development*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, Surrey, 2016. str. 118.

ističu da je hrvatska državnost potvrđena u rezolucijama AVNOJ-a i ZAVNOH-a, koje su također definirale unutarnju strukturu poslijeratne jugoslavenske države.⁷⁵

Dan ustanka naroda Like u Srbu – Dihotomija sjećanja

Komemoracija u Srbu mjesto je sukobljenih sjećanja te ideoloških prijevora. Nekadašnji Dan ustanka naroda Hrvatske obilježava se 27. srpnja, kao dan sjećanja na 1941. godinu, kada je u tom malom ličkom mjestu izbio narodni oružani otpor.⁷⁶ Mjesto sjećanja odabrano je od komunističkog državnog i političkog vodstva nakon Drugog svjetskog rata. CK KPH uputio je 14. srpnja 1945. okružnicu svim oblasnim, okružnim i mjesnim komitetima u kojoj ih izvještava kako se spomenuti datum treba slaviti „kao dan narodnog ustanka“ te „kako to treba biti narodni praznik Hrvata i Srba cijele Hrvatske“.⁷⁷ Ubrzo nakon toga pokrenuta je i zakonodavna inicijativa. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) na Četvrtom zasjedanju u Zagrebu 24. - 25. srpnja 1945. godine., kada je promijenjen naziv u Narodni sabor Hrvatske, uvrstilo je u dnevni red „Prijedlog zakona o proglašenju 27. srpnja narodnim blagdanom“.⁷⁸ Nakon osamostaljenja Hrvatske 1991. dolazi do prestanka njegova obilježavanja. Kontroverzni aspekti pobune 1941. kao i želja da se partizanski narativ učini više hrvatskim, potaknula je Tuđmana da ukine 27. srpnja iz kalendara državnih praznika i zamijeni ga s 22. lipnja.⁷⁹

Uzroke prestanka obilježavanja komemoracije u Srbu valja tražiti u činjenicama tadašnje napete političke i društvene atmosfere te odnosu hrvatske vlasti prema predstavnicima srpskog naroda u Hrvatskoj. Politički predstavnici srpskog naroda Jovan Rašković i Milan Babić sudjelovali su na Srpskom saboru koji se održao upravo u selu Srb 25. srpnja 1990. godine, a koji je po nekim procjenama okupio nešto više od 120.000 ljudi. Na tome skupu usvojena je *Druga Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda*.⁸⁰ Taj dokument i kasniji događaji koji će uslijediti pokazati će se kao uvod u pobunu i oružani ustanak dijela srpskog naroda u Hrvatskoj protiv nove vlasti

75 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str. 15.

76 KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.) Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, str. 392. Zakon o proglašenju 27. srpnja „narodnim blagdanom“, odnosno „danom općeg narodnog ustanka u Hrvatskoj“ izglasao je na Četvrtom zasjedanju ZAVNOH-a, odnosno Narodnog sabora Hrvatske 25. srpnja 1945. godine. Koren dalje navodi kako je prijedlog da se 27. srpnja proglaši Danom narodnog ustanka u Hrvatskoj iznio na saborskom zasjedanju “u ime Komunističke partije” Karlo Mrazović Gašpar, član Politbira CK KPH.

77 Ivan JELIĆ, „U povodu jedne obljetnice, Novi dokumenti o događajima u Srbu 27. srpnja 1941.“ *Časopis za suvremenu povijest* 23(1-3), 1991. str.273.

78 JELIĆ, „U povodu jedne obljetnice, Novi dokumenti o događajima u Srbu 27. srpnja 1941.“ str. 273. i 274.

79 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str. 31.

80 Davor PAUKOVIĆ, *Uspon i pad Republike Srpske Krajine*, Zagreb, Centar za politološka istraživanja, 2005. str. 70.

te formiranje separatističke *de facto* države Republike Srpske Krajine. Do 1995. godine Srb se nalazio u sklopu tadašnje RSK na liniji ratnih djelovanja te mu je pristup za političke predstavnike hrvatskih vlasti bio onemogućen. Srb kao mjesto sjećanja od partizanskog postaje simbolom srpske nacionalističke politike usmjerene protiv osamostaljenja hrvatske države. U tom kontekstu Srb je bio društveno i politički nepodoban.

Narativ o ustanku u Srbu od tada je sustavno marginaliziran, prešućivan te prepušten kontroverznim povijesnim interpretacijama. Početkom 2000-ih godina ponovno se počeo obilježavati kao Dan ustanka naroda Like, a od 2010. godine, kada je obnovljen porušeni spomenik kipara Vanje Radauša komemoracija se održava svake godine pod različitim pokroviteljstvima. Primjerice, tadašnji predsjednik Sabora Luka Bebić bio je pokrovitelj komemoracije spomenute godinu. 2011. godine to je bio tadašnji predsjednik RH Ivo Josipović.⁸¹ U razdoblju od 2014. do 2020. godine pokrovitelji obljetnice bili su Srpsko narodno vijeće, Savez antifašističkih boraca i antifašista Hrvatske te općina Gračac.

Kako bi razjasnili današnju traumatičnu kulturu sjećanja određenog dijela hrvatskog naroda prema obljetnici u Srbu, nužno je iznijeti historiografske činjenice, suprotne povijesne interpretacije te pokušati razumjeti kontekst tog kompleksnog povijesnog događaja. Nakon sloma Kraljevine Jugoslavije te uspostave NDH u travnju 1941. godine srpsko stanovništvo stavljeno je izvan zakona i izloženo je ustaškom teroru. Masovna ubijanja Srba počela su koncem travnja 1941., to jest manje od tri tjedna nakon proglašenja nove države.⁸² Tijekom svibnja i lipnja ustaše odvođe viđenije muškarce srpske nacionalnosti u internaciju po raznim logorima diljem NDH. Većina tih ljudi biti će ubijena u logoru Jadovno. U nešto manje od dva mjeseca djelovanja, logor Jadovno kao i njegove okolne jame, postat će poprištem zločina nevjerojatnih razmjera. U ta je dva mjeseca ubijeno na tisuće ljudi u logorskom sustavu Gospić – Velebit – Pag kojeg je Jadovno bio dio.⁸³ Do okolnih ličkih krajeva ubrzo su počele pristizati vijesti o tragičnim događajima. Ustaška kampanja protiv Srba poprimila je od samog početka sva svoja bitna obilježja. S jedne strane vođena je široka propaganda kojoj su nosioci bili najviši ustaški funkcioneri, a s druge su strane istodobno uslijedile konkretne akcije terora različitih oblika.⁸⁴

U drugoj polovici lipnja srpska sela jugoistočnih dijelova Like i jugozapadnih dijelova Dalmatinske zagore bila su već krajnje uznemirena. Ustaše iz garnizona u mjestu Boričevcu izvode prepade na srpska sela, opkoljavaju pojedine kuće i zaseoke, vrše premetačine u potrazi za oružjem i usput pljačkaju, premlaćuju uhićene, a poneke i ubijaju. Većina uhapšenih otpremljena je na Pag i u Jadovno, a neki su ubijeni već po putu i bačeni u

81 BANJEGLAV, „Sjećanje na rat ili rat sjećanja?“ str. 121. i 122.

82 Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941.-1945. Okupacija i Kolaboracija*, Zagreb, EPH Liber, 2010. str. 447.

83 Slavko GOLDSTEIN, *1941. Godina koja se vraća*, Zagreb, Novi Liber, 2007. str. 124.

84 Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941.-1945.* Zagreb, Globus, 1986. str. 28.

jame. U susjednoj Bosanskoj krajini progoni su mjestimično još drastičniji.⁸⁵ Masovni ustaški pokolji lokalnog stanovništva izvršeni su početkom srpnja u selima koja se nalaze u neposrednoj blizini Srba.⁸⁶ Uslijed sve masovnijih ustaških ubojstava i nasilja dolazi do masovnog iseljavanja i bježanja srpskog stanovništva izvan granica tadašnje NDH, uglavnom na područja pod talijanskom vlašću koja su za srpsko stanovništvo predstavljala određenu sigurnost. Nakon takvih zločina mještani su bili primorani oduprijeti se teror, ponajprije kako bi spasili vlastiti život. Po selima su počele s dežurstvima naoružane straže, a neka su sela u potpunosti već bila u zbjegovima po brdima i šumama. Lički komunisti prema direktivi svojih viših komiteta, krenuli su među ugrožene ljude koje nije bilo teško organizirati za otpor, ali uspostava ozbiljne vojne organizacije nije im polazila za rukom.⁸⁷

Tako je potkraj srpnja, u različito vrijeme i na različitim mjestima, izbio masovni narodni ustanak na sjeverozapadu Bosne i u Lici. Ustanak je podignut u općini Srb, 27. srpnja 1941.⁸⁸ Dogovor o istovremenom podizanju ustanka u Lici i Bosanskoj krajini postignut je na sastanku partijskog i vojnog rukovodstva KPJ sreza Bosansko Grahovo, 20. srpnja 1941. u blizini Drvara. Odlučeno je da se osnuju gerilski odredi i za njihovo vodstvo odaberu komandanti i komesari.⁸⁹ Od početka ustaničkih djelovanja uz naziv "ustanik" pojavljuje i naziv "gerilac", a ustaničke postrojbe nazivane su "gerilskim odredima". Spomenuto je zanimljivo ako se zna kako je KPJ već krajem lipnja 1941. godine usvojila nazive „partizan“ i „partizanski pokret“.⁹⁰ Po svemu sudeći komunisti nisu htjeli u prvim mjesecima borbe jasno istaknuti svoj budući ideološki smjer kako bi okupili što širi krug borbenih grupacija protiv neprijatelja, a to je prije svega trebao biti četnički pokret. Možemo također pretpostaviti i kako je postojalo mnogo ustanika bliskih četničkom pokretu koji nisu htjeli prihvatiti komunističko vodstvo.

Detaljna rekonstrukcija ovog ustanka na lokalnom nivou otkriva kako su u to vrijeme ustanici bili vrlo heterogene grupacije boraca po izgledu i ponašanju, a ne koherentna grupa komunista „partizana“ i nacionalista „četnika“. Nije ih povezivala jaka politička organizacija, na tom području to tada nije bila ni KP niti četnički pokret koji je bio u formativnim začetcima. Bili su to ljudi u rasponu od onih koji su tražili krvnu osvetu nad katolicima

85 GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, str. 122. i 123.

86 Gojko VEZMAR, „O nekim pitanjima organiziranja i razvoja oružanog ustanka u Lici 1941. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* 19 (3), 1987. str. 113.

87 Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, EPH Liber, 2008. str. 266.

88 VEZMAR, „O nekim pitanjima organiziranja i razvoja oružanog ustanka u Lici 1941. godine“, str.113.

89 Đoko JOVANIĆ, 1985. *Ustanak u donjolakpačkom kotaru 1941. godine, Kotar Donji Lapac u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945*, 1985. Karlovac, str.111.

90 JAREB, „Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine“ str. 759. Odlukom CK KPJ od 27. lipnja 1941. utemeljen je Glavni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije (GŠ NOPOJ) s Josipom Brozom Titom na čelu. Dana 4. srpnja 1941. Politbiro CK KPJ donio je na sjednici održanoj u Beogradu odluku o početku oružane borbe, a GŠ NOPOJ izdao je upute o ustroju i djelovanju partizanskih odreda. S uvođenjem naziva "partizan" i "partizanski odred" krenulo se tek u rujnu 1941., no mnogi su i dalje nastavili djelovati pod dotadašnjim "gerilskim" imenom.

na području Like te muslimanima na području Bosne do onih koji su se nadali suzdržanijem pristupu nasilju te konačno onih koji su oscilirali između ove dvije tendencije.⁹¹ Među zagovornicima sprječavanja nasilja i osvete bila je nekolicina lokalnih komunistički orijentiranih boraca, međutim njihov autoritet nije bio utjecajan među ustanicima. Komunistički borci poput Gojka Polovine, Đoke Jovanića, Stojana Matića i Stevana Pilipovića Maćuke kovali su već dva mjeseca prije planove o potrebi oružanog ustanka i otpora sve izraženijem ustaškom nasilju. Ipak, uloga KPJ u organizaciji ustanka bila je ili minimalna ili uopće nije postojala. Partizanski general Kosta Nađ u svojim memoarima svjedoči kako komunističke organizacije, osim u rijetkim slučajevima, nisu imale nikakvog utjecaja na organizaciju ustanka.⁹² Na području Kulen Vakufa u Bosni nekolicina komunista nadala se postupnom pretvaranju ustanika u discipliniranu gerilsku vojsku. Međutim, suočili su se s ozbiljnim teškoćama na terenu. U ljeto 1941. nijedna od ustaničkih jedinica koje su nastale u tom kraju nije u svojim redovima imala organizaciju KPJ. Donji Lapac je prije travnja 1941. imao samo osam članova KPJ, a Kulen Vakuf samo troje.^{93,94}

Ustanak je bio spontan, izazvan bijesom i strahom zbog ustaških pokolja, a primarni interes ustanika bio je spašavanje vlastitog života i života svojih bližnjih. Komunistički aktivisti su kod ustanika nastojali suzbiti želju za etničkom krvnom osvetom ukazujući im kako se ne smije dozvoliti ubijanje nevinih ljudi, zbog toga što to isto rade i ustaše. Iz spomenutih razloga na čelo ustanka na tom području Like i Bosne postavljen je upravo Hrvat Marko Orešković⁹⁵ koji je među ustanicima širio ideju pomirenja i zajedništva hrvatskog i srpskog naroda što je bilo prijeko potrebno kako bi se bar djelomično prevladao jaz etničke mržnje i želje za masovnom osvetom srpskog naroda prema hrvatskom. S druge strane, ustaničke grupe koje su se okupljale oko političara Steve Rađenovića i Pajice Omčikusa poticale su i zazivale etničku mržnju i krvnu osvetu prema Hrvatima i muslimanskom stanovništvu zbog počinjenih zločina ustaša nad srpskim narodom.⁹⁶

Za potrebe ovog rada razgovarao sam s povjesničarima, Mariom Jarebom te Draganom Markovinom koji različito gledaju na spomenute događaje u Lici. Jareb smatra kako su masovni ustaški zločini na širem području Like, u krajevima naseljenim srpskim stanovništvom prouzrokovali protuhrvatsko

91 Max BERGHOLZ, *Nasilje kao generativna sila: Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, Buybook, Zagreb/Sarajevo, 2018. str. 156.

92 BERGHOLZ, *Nasilje kao generativna sila: Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, str. 157.

93 Jerko BAKOTIN, „Max Bergholz: Ustanici su ubijali iz osvete,“ *Novosti*, 05.08.2019. <https://www.portalnovosti.com/max-bergholz-ustanici-su-ubijali-iz-osvete>, Pristupljeno: 28.05.2021.

94 BERGHOLZ, *Nasilje kao generativna sila: Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, str.159.

95 Marko Orešković (1896.-1941.) partizanski borac i veteran Španjolskog građanskog rata. Kao član CK KPH i CK KPJ bio je organizator antifašističkog pokreta u Lici 1941. Njegovo ubojstvo nikada nije do kraja istraženo, pretpostavka je da su ga ubili pročetnički nastrojani ustanici.

96 JAREB, „Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine“ str.762.

raspoloženje.⁹⁷ Markovina to raspoloženje promatra kao povijesnu realnost u kontekstu progona i ubijanja civila srpske nacionalnosti od strane ustaške vojske. Ujedno se pita je li drugačije raspoloženje uopće moglo postojati u srpskim krajevima nakon ustaških zločina te dodaje da je upravo zato bitno naglasiti kako je ustanak najvećim dijelom rukovodio i organizirao Hrvat Marko Orešković, kako bi barem na simboličan način pokušao izgraditi poljuljano povjerenje srpskog prema hrvatskom narodu uslijed ustaških zločina.⁹⁸ Također smatra kako protuhrvatsko raspoloženje kod dijela ljudi na tim područjima ne bi prouzrokovalo masovni oružani otpor da nije bilo ustaških ubojstava i progona krajem lipnja i početkom srpnja, a koji su posljedično doveli do situacije u kojoj tim ljudima nije preostalo ništa drugo osim samoorganiziranja s ciljem spašavanja vlastitog života.⁹⁹ Tvrko Jakovina također tvrdi kako je ustanak bio pobuna, borba za samoodržanje, osveta. On smatra kako je većina naroda reagirala isto kako se stoljećima na tom graničnom i ratnom području reagiralo, misleći na prostor Vojne krajine gdje je nekoć teritorijalno pripadalo to ličko područje.¹⁰⁰

Jareb i Markovina nikako se ne slažu s početnim karakterom ustanka. Markovina tvrdi kako je to bio ustanak naroda jednog kraja iz očajja, dakle, naroda koji je išao braniti svoje živote.¹⁰¹ Jareb s druge strane iznosi kako je Srb bio ustanak srpskog stanovništva protiv NDH te hrvatske države kao takve. Neki od bivših časnika jugoslavenske kraljevske vojske, pripadnici prijeratnih građanskih stranaka te članovi udruženja Sokol skrivaju se na područjima pod talijanskom vlašću te traže da se ta područja pridruže fašističkoj Italiji, tvrdi Jareb.¹⁰²

Sagledavajući tadašnju povijesnu realnost, talijanska vlast mnogim Srbima se činila kao mogući spas pred sve otvorenijim ustaškim terorom. Talijani su potakli inicijativu i dali sugestije srpskim nacionalističkim elementima kako će djelovati po talijanskim smjernicama. Unatoč tome što je njihova akcija bila motivirana otporom ustaškom režimu, ona je u prvom redu bila usmjerena protiv opasnosti koja se očekivala od širenja utjecaja KP.

Ovdje dolazimo do krucijalnog pitanja, o vodstvu ustanka u Srbu. Jesu li komunisti i KP predvodili ustanak? Na temelju dostupnih iznesenih činjenica i historiografskih činjenica možemo zaključiti kako je u tadašnjoj općoj konfuziji i metežu neminovno bilo komunističkog utjecaja i njihovog pokušavanja kontroliranja cijele situacije, no u početku ustanka bili su aktivni i prosrpski četnički elementi, oko kojih se okupila grupa pristaša, većinom seljaka koja će sudjelovati u pokretanju ustanka. Propagiranjem reokupacije

97 Razgovor s M. Jareb, 2016.

98 Razgovor s D. Markovina, 2016.

99 Razgovor, D. Markovina

100 Tvrško JAKOVINA, „Ustanak u Srbu: što se dogodilo 27. srpnja 1941.?”⁴, Jutarnji list, 27. srpanj 2010. <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/ustanak-u-srbu-sto-se-dogodilo-27.-srpnja-1941.>, Pristupljeno: 28. 05. 2021.

101 Razgovor, D. Markovina

102 Razgovor, M. Jareb

Like i šire od talijanske vojske, ta je grupa težila istodobno osigurati što čvršće pozicije u rukovođenju ustaničkim masama.¹⁰³

Snage koje su s vremenom postale poznate kao četnički pokret¹⁰⁴ nisu u prvim mjesecima okupacije započele kao jedinstveni pokret. Draža Mihailović je vodio i organizirao četnike u Srbiji ali grupe izvan Srbije koje su se kasnije identificirale kao dio Mihailovićevog pokreta u stvari su počele ili kao dio ustanika koji je povela KPJ, ili su nastale spontano u obrani svojih života i obitelji. To je bio slučaj u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, u sjevernoj Dalmaciji i u jugozapadnoj Hrvatskoj (Lika, Kordun, Banija).¹⁰⁵

Četnički pokret na prostorima Hrvatske i BiH, tada uglavnom u sastavu NDH, podijeljene na njemačku interesnu sferu na sjeveru i talijansku na jugu, imao je niz specifičnosti, a pročetničke tendencije su bile izražene već u ustaničkim pojavama tijekom ljeta 1941. godine. Već tada cilj nije bio samo rušenje NDH i ustaškog režima već čišćenje područja od Hrvata i Muslimana, o čemu je svjedočio niz pojedinačnih i masovnih zločina.¹⁰⁶ Priroda ustaške represije prije i za vrijeme ustanka počela je zadavati okvire unutar kojih se sukob između njih i ustanika trebao odvijati. Taj se sukob trebao odvijati putem etničkih linija. No, partijsko vodstvo KPJ anticipiralo je mogući razvoj situacije i nastojalo ga je zaustaviti.¹⁰⁷ Ipak, mnogim Srbima nije bila privlačna ideja KP o zajedničkoj borbi s Hrvatima i Muslimanima i to upravo zbog zločina koje su ti narodi počinili zajedno u ustaškim redovima prije ustanka. Za te pojedince, ustanak je primarno bio potreba za osvetom. Prema tome, masovni narodni ustanak na širem području Like i Bosne bio je složena mješavina kontradiktornih socijalnih grupa koje su imale različite i često sukobljene namjere.¹⁰⁸ Na ličkom području sredinom 1941. godine bilo je oko 240 članova KPH i barem još toliko članova SKOJ-a i aktivnih suradnika.¹⁰⁹ Jareb iznosi kako je Partija na području istočne i južne Like imala tek nekoliko desetaka članova, pa je, kaže, teško tvrditi kako je ona predvodila ustanike. Razlog malobrojnog članstva Jareb vidi u ustaškim uhićenjima i progonima članova KPH prije izbijanja ustanka.¹¹⁰

Unatoč svim naporima komunisti nisu uspjeli zaustaviti val etničke mržnje te su ustanici počinili zločine u hrvatskim selima Krnjeuša, Brotnja i Boričevac. O tim zločinima Gojko Polovina i Đoko Jovanić imaju slična

103 JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941.-1945.* str. 42.

104 Politički i vojni pokret koji se u Drugom svjetskom ratu borio za obnovu Kraljevine Jugoslavije, njihov cilj je uspostava Velike Srbije, samostalne ili u sastavu obnovljene Jugoslavije. Tijekom rata počinili su brojne zločine nad Hrvatima i Muslimanima. Vođa pokreta bio je Dragoljub Draža Mihailović.

105 Jozo TOMASEVICH, *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945.*, SN Liber, Zagreb, 1979. str. 147.

106 Zdravko DIZDAR, „Četnički pokret na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1941.- 1945.)“, u: Sabrina P. RAMET, *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945. (zbornik radova)*, Alinea, Zagreb, 2009. str. 48. i 49.

107 Josip JAGIĆ, „Tko je ustao 27. jula 1941. i protiv koga?“, *Bilten*, 25.07.2018. <https://www.bilten.org/?p=1863>, Pristupljeno: 28.05.2021.

108 Max BERGHOLZ, „The Strange Silence: Explaining the Absence of Monuments for Muslim Civilians Killed in Bosnia during the Second World War“, *East European Politics & Societies*, izdanje 24, broj 3, str. 413.

109 GOLDSTEIN, 1941. *Godina koja se vraća*, str. 126.

110 JAREB, „Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine“, str.761.

sjećanja. Polovina je nastojao preduhitriti zločine te je otišao u Boričevac upozoriti tamošnje Hrvate rekavši im da bježe. I jedan i drugi se slažu kako su u zločinima prednjačili pročetnički elementi iako priznaju kako su zločine počinili i kasniji partizanski komandanti. Također opisuju kako se s borcima izmiješalo i mnoštvo naroda te je sve zajedno dovelo do pljački trgovina, domova, paleža, ubojstava a mjestom su odjekivale velikosrpske parole. Valja istaknuti kako su i Polovina i Jovanić taj zločin pokušali spriječiti odgodom napada na Boričevac s 30. i 31. srpnja na 2. kolovoza. No, unatoč zbjegu ustaških postrojbi i dijela ljudi, u Boričevcu je ostalo pedesetak mještana od kojih je velika većina ubijena.¹¹¹ Polovina navodi kako je nekolicina počinitelja tih zločina bila iz okolnih sela oko Srba gdje su ustaše prethodno počinile masovna ubojstva.¹¹²

Dodatnu kontroverzu o ustanku predstavlja sastanak predstavnika ustanika iz južne Like i sjeverne Dalmacije s Talijanima u mjestu Otrić na željezničkoj pruzi između Knina i Gračaca 11. kolovoza 1941. godine. Kako navodi Jareb, želja da Talijani okupiraju područje Like i neka druga područja te da srpsko stanovništvo bude pod njihovom zaštitom i izvan doseg vlasti NDH bila je raširena među ustanicima. Najvjerojatniji razlog sastanka s Talijanima bila je okrutna represivnost i masovni zločini ustaškog režima nad Srbima na prostoru NDH. Jareb navodi kako je Jovanić u svojim memoarima pokušao taj sporazum i svoje sudjelovanje u njegovu postizanju prikazati kao nešto nevažno. Pritom nije objasnio kako je uopće bilo moguće da netko u ime ustanika krene na pregovore s Talijanima, ako su oni pod vodstvom Partije bili odlučni u tome da se treba boriti i protiv njih kao okupatorske sile. Ova kontroverza pokazuje kako u prvim mjesecima ustanka nije postojala jasna diferencijacija između pojedinih pripadnika partizanskog pokreta kojeg su predvodili komunisti te pripadnika četničkog pokreta. Otvoreno razilaženje četničkog pokreta Draže Mihailovića s partizanskim pokretom dogodilo se tek u jesen 1941., a proglašavanje komunista glavnim protivnicima četničkog pokreta uzrokovalo je rascjep i osipanje u mnogim partizanskim jedinicama.¹¹³

Suprotstavljeni povijesni narativ gore iznesenom, iznio je povjesničar Zlatko Begonja koji je kazao kako su se u Srbu u isto vrijeme pobunili četnici i komunisti, uz osjetnu potporu talijanskih fašista protiv hrvatske države, a ne samo i isključivo protiv njezina režima. On između ostalog navodi kako o antifašizmu u Srbu najbolje svjedoči i tadašnja aktivna početna suradnja četnika i talijanskih fašista, odnosno četnika i malobrojnih komunista. Prema njemu, nelogično bi bilo talijansku fašističku suradnju s pobunjenicima nazivati antifaašizmom, jer bi u tom slučaju to doista bio paradoks da su i fašisti

111 Gojko POLOVINA, *Svedočenje: Prva godina ustanka u Lici*, 339. Rad, 1988. Beograd. Uništenje toga sela opširno je opisao na str. 339.-342. Također i Jovanić, 1985. Isto, str.79. u: Jareb, Ibid. str. 763. i 764.

112 POLOVINA, Ibid. str. 339. u: Jareb, Ibid. str. 763.

113 Mihael SOBOLEVSKI, „Četnički zločini u Hrvatskoj u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945).“, u: Zdravko DIZDAR, Mihael SOBOLEVSKI, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.* Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1999. str. 48.

izravno sudjelovali u antifašističkoj pobuni.¹¹⁴ Takva selektivna interpretacija kompleksnih događaja u Srbu iz srpnja 1941. godine u kojoj se uopće ne uzima u obzir uzroke i povod organiziranja ustanka, predstavlja određenu vrstu proizvoljne manipulacije povijesnim činjenicama i vrlo je štetna za razvitak kulture sjećanja i društvenog dijaloga o ovoj temi. Taj narativ danas zastupaju članovi pojedinih radikalnih političkih stranki te pripadnici određenih braniteljskih udruga iz Domovinskog rata koji u posljednjih šest godina intenzivno organiziraju prosvjede protiv obilježavanja komemoracije u Srbu paralelno s njenim održavanjem. O tome će biti više rečeno u nastavku.

Komemoracije u Srbu (2014.-2020.) – analiza javnih istupa

2014. godine u Srbu se održala komemoracija koja je ostala zabilježena po većem dolasku članova i simpatizera politički i društveno marginalne Autohtone Hrvatske stranke prava¹¹⁵ na komemoraciju o kojoj izvještava *Večernji list* sa znakovitim naslovom. 73. obljetnica partizanskog ustanka protekla je u atmosferi dva podijeljena tabora. Okupili su se predstavnici Saveza antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske na čelu s Franjom Habulinom, Srpsko narodno vijeće i predstavnik Milorad Pupovac, bivši hrvatski predsjednik Stjepan Mesić, povjesničar Dragan Markovina te okupljeni mještani i gosti. Na drugoj strani prosvjed protiv obljetnice organizirali su A-HSP te znatan broj predstavnika braniteljskih udruga iz Domovinskog rata, među kojima su se mogla razaznati kontroverzna obilježja i simboli, kao što su hrvatska šahovnica s početnim bijelim poljem, hrvatski grb iz razdoblja NDH te majice s natpisom *Hrvatski domobrani 1941.-1991.* na kojima između ostalih stoji ustaški pozdrav - *Za dom spremni*. Okupljene je osiguravao kordon policijskih specijalaca, a da bi se došlo do središta mjesta trebalo je proći kroz tri kontrolna punkta. Iz tabora prosvjednika mogle su se čuti ustaške pjesme, dok su okupljeni na središnjoj obljetnici slušali poznate partizanske pjesme.¹¹⁶ *Večernji list* u članku ne donosi detaljniju pozadinu povijesnih događanja u Srbu kako bi se čitateljima, što je više moguće, približila tematika problema oko koje nastaje sukob sjećanja na komemoraciji već vrlo šturo izvještava o događajima na samoj obljetnici. Prosječni čitatelj koji nije upućen u problematiku povijesnih događanja koji prate to mjesto sjećanja ne može baš previše saznati oko čega nastaje sukob, što u konačnici onemogućava otvaranje prostora kritičkom mišljenju i propitivanju. Mesić je naglasio kako je

114 Zlatko BEGONJA, „U Srbu su 27. srpnja napadnuti Hrvati i Hrvatska“, u: (ur.) Josip PAVIČIĆ, *Dossier Boričevac*, Zagreb, P.I.P. Pavičić, 2012. str.243.

115 Autohtona - Hrvatska stranka prava (A-HSP) je politička stranka osnovana u Koprivnici, 2005. godine, čiji je aktualni predsjednik Dražen Keleminec. U svom političkom programu, između ostalog, zalažu se za pripojenje Bosne i Hercegovine, te regija Bačke, Srijema i Boke Kotorske Republici Hrvatskoj. <https://hrvatskipravasi.hr/wp/povijest-stranke/ante-starcevic/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

116 Zdravko BIČAK, „Pupovac u Srbu: U Drvar nije došao Draža, nego Joža“, *Večernji list*, 27.07.2014. www.vecernji.hr/pupovac-u-srbu-treba-znati-da-u-drvar-nije-dosao-draza-nego-joza, Pristupljeno: 14.05.2021.

program, politika i svakodnevna praksa ustaškog režima bila zločin, a dodatnu zanimljivost predstavlja Mesićeva osuda svih zločina, u kojima je stradalo srpsko stanovništvo u Srbu i Suvaji ali i hrvatsko u Boričevcu.¹¹⁷ Pupovac je upozorio na činjenicu kako su ustanici u Srbu nastojali spasiti vlastiti život te da su bili vođeni idejom antifašizma, a ne četništva i fašizma, iako je historiografski utvrđeno kako je bilo prisutnih određenih četničkih elemenata, barem u prvim mjesecima organizacije oružanog otpora, dok se nisu isprofilirali jasno određeni partizanski i četnički odredi.¹¹⁸ *Jutarnji* također kratko izvještava o skupu stotinjak autohtonih pravaša na kojem je predsjednik spomenute stranke Dražen Keleminec izjavio da u Srbu od 1941. i 1990. godine nije bilo antifašizma, nego samo velikosrpske politike.¹¹⁹ Dodatna zanimljivost obljetnice bilo je usmeno obraćanje povjesničara i publicista Markovine okupljenima na središnjoj proslavi. Markovina je u govoru iznio subjektivni antifašistički stav i opredijeljenost ideji političke ljevice. Ustvrdio je kako se u Srbu 1941. godine dogodio vapaj za životom koji je kasnije rezultirao izgradnjom moderne antifašističke Hrvatske.¹²⁰ Zanimljivo je istaknuti kako dijelove njegovog govora u svojim izvještajima s obljetnice nisu prenijeli ni *Večernji* niti *Jutarnji list*.

Kao i prethodne 2014. godine, i 2015. središnja je ceremonija održana uz osiguranje velikog broja policije zbog prosvjeda koji su kao i prethodne godine održali pripadnici A-HSP-a uz nekoliko braniteljskih udruga iz Domovinskog rata. Prigodom prosvjeda spaljen je transparent s partizanskom petokrakom, četničkom kokardom, te logom Srpske radikalne stranke te je izvikivan ustaški pozdrav „Za dom spremni“. Na obljetnici je govorio Habulin koji je naglasio kako se u Srbu nije dogodio samo pokret otpora, nego i oružani ustanak naroda protiv okupatora i domaćih slugu.¹²¹ Zoran Pusić iz Antifašističke lige napomenuo je kako su ideje fašizma privlačne za ljude u vremenima ekonomske krize i besperspektivnosti, kako se nacizam i ustaštvo relativiziraju te se izmišlja kako se u Srbu dogodila četnička pobuna.¹²² Pupovac je izjavio kako će se antifašisti u Srbu okupljati sve dok antifašističke vrijednosti u udžbenicima i na političkim govornicama istinski ne budu dio ustavnih vrijednosti.¹²³ Pupovac je između ostaloga pozvao okupljene na minutu šutnje kao znak počasti žrtvama sela Brotnja, Bujanj, Suvaja, ali i prema hrvatskim žrtvama u Boričevcu.¹²⁴

117 Transkript govora u Srbu, 2014., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

118 Transkript govora u Srbu, 2014., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

119 Hina, „Pupovac i Mesić na obljetnici ustanka u Srbu: „Nisu branili Dražu nego Jožu“, *Jutarnji list*, 27.07.2014. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-pupovac-i-mesic-na-obljetnici-ustanka-u-srbu-nisu-branili-drazu-nego-jozu-681736>, Pristupljeno: 14.05.2021.

120 Transkript govora u Srbu, 2014., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

121 Transkript govora u Srbu, 2015., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

122 Transkript govora u Srbu, 2015., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

123 Transkript govora u Srbu, 2015., <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

124 Hina, „Komemoracija u Srbu: Na skup antifašista prosvjednici došli s oznakama ukrajinskih neonacista, govori popraćeni sa ‘Za dom spremni’,“ *Jutarnji list*, 26.07.2015. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/komemoracija-u-srbu-naskup-antifasista-antiprosvjednici-doslis-oznakama-ukrajinskih-neonacistagovori-popraceni-sa-za-dom-spremni-284842>, Pristupljeno: 14.05.2021.

Obljetnica komemoracije 2016. godine skoro je dovedena u pitanje zbog činjenice postavljanja šatora stranke A-HSP ispred spomenika u Srbu kojom su prosvjednici željeli poručiti organizatorima komemoracije, a ujedno i široj javnosti kako se u Srbu slavi zločin i kako se s obilježavanjem komemoracije treba prestati. Keleminec je izjavio za medije kako je Srb konačno osvojen, pritom ih pozdravivši ustaškim pozdravom „Za dom spremni“. Tom prilikom je najavio održavanje predavanja o Domovinskom ratu na prostoru spomen područja te organiziranje središnjeg skupa na dan obilježavanja ustanka u Srbu 27. srpnja na koji će pozvati preživjele sudionike srpskog masakra u Škabrnji. *Jutarnji list* stranku A-HSP decidirano naziva proustaškom, a postavljanje šatora sabotажom obilježavanja Dana ustanka u Srbu.¹²⁵ *Večernji list* u cijelosti prenosi pismo mještana Srba koji se ogorčeni postavljanjem šatora u svom mjestu obraćaju predsjednici Grabar Kitarović, tadašnjem ministru unutarnjih poslova Vlahi Orepiću te ministru kulture Zlatku Hasanbegoviću.¹²⁶ Međutim, 75. obljetnica ustanka naroda Like naposljetku se ipak održala; šator ispred spomenika je uz proteste članova A-HSP uklonjen, no središnja svečanost bila je sve, samo ne mirna i dostojanstvena komemoracija. *Večernji list* piše kako se obilježavanje ustanka u Srbu pretvorilo u verbalni rat između antifašista i pravaša te je policija pravovremeno spriječila sukob.¹²⁷ *Jutarnji list* donosi kako se u organizaciji SNV-a i SABA-e obljetnica ustanka održala unatoč bučnom prosvjedu u organizaciji A-HSP-a osiguravanom specijalnom policijom.¹²⁸ Glavne su govore, kao i na jednoj od prethodnih obljetnica održali Mesić, Pupovac i Pusić. Govor Mesića na trenutak su prekinule članice udruge „Žene u Domovinskom ratu,“ sudionice kontraskupa koje su tijekom njegova govora razvile hrvatske zastave i počele pjevati pjesmu „Lijepa li si“ pjevača Marka Perkovića Thompsona, poznatog po ustaškom znakovlju koje se pojavljuje na njegovim koncertima. Mesić je jasno osudio postavljanje šatora kraj spomenika u Srbu; napomenuo je kako je za takve pojave, odgovoran i obrazovni sustav, loša edukacija iz povijesti, ali i zadržati nacionalisti, ustaše, koji koriste ovo vrijeme kako bi propagirali ideje koje su sišle s povijesne scene. Također je obljetnicu iskoristio kako bi podsjetio okupljene na skoro održavanje parlamentarnih izbora, pritom naglasivši kako se moramo prisjetiti povijesnih događaja u Srbu prije 75 godina te odlučiti kakvu Hrvatsku danas želimo.¹²⁹ Pupovac je naglasio empatiju prema svim žrtvama, hrvatskim i srpskim, koje trebamo

125 Mario PUŠIĆ, „Sabotaža obilježavanja Dana ustanka u Srbu: Članovi A-HSP-a digli šator: ‘Srb je osvojen!’“, *Jutarnji list*, 11. 07. 2016. <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-sabotaza-obiljezavanja-dana-ustanka-u-srbu-clanovi-a-hsp-a-digli-sator-srb-je-osvojen>, Pristupljeno: 14.05.2021.

126 *Večernji list*, „A-HSP upozorio policiju: ‘Ne pokušavajte silom ukloniti šator’“, *Večernji list*, 12.07.2016. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/a-hsp-poslalo-upozorenje-ravnateljstvu-policiji-ne-pokusavajte-silom-ukloniti-sator-jer-se-moze-upaliti-sibica-i-stvoriti-probleme>, Pristupljeno: 14.05.2021.

127 Renata RAŠOVIĆ, „Uzvicima ‘Za dom spremni’ prekidali antifašiste u Srbu“, *Večernji list*, 27.07.2016. www.vecernji.hr/hrvatska/srb-pod-opsadom-policije, Pristupljeno: 14.05.2021.

128 Hina, „U Srbu, uz veliko policijsko osiguranje, proslava 75. obljetnice ustanka naroda Like“, *Jutarnji list*, 27.07. 2016. <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-srbu-uz-veliko-policijsko-osiguranje-proslava-75-obljetnice-ustanka-naroda-like>, Pristupljeno: 14.05.2021.

129 PUŠIĆ, „Sabotaža obilježavanja Dana ustanka u Srbu: Članovi A-HSP-a digli šator: ‘Srb je osvojen!’“, *Jutarnji list*, Ibid.

dostojno obilježiti. Rekao je kako su četničke i ustaške ideje dijametralno suprotne od ideje antifašističkog partizanskog pokreta, ideje koja je za Srbe u Hrvatskoj najviša vrijednost 20. i 21. stoljeća. Pupovac je svoj govor na obljetnici iskoristio i za izricanje stava o kapitalističkom društvenom uređenju povezanog s nacionalizmom koji prema njegovom mišljenju, generira fašizaciju društva u cjelini.¹³⁰ Pusić je istaknuo kako je važnost antifašističke borbe koja je sama po sebi najveća vrijednost moderne Europe, ujedno predstavljajući ostvarenje vrijednosti kao što su sloboda, jednakost i ravnopravno zajedništvo među ljudima. Dodao je i to kako će samo naše svakodnevno zalaganje za spomenute vrijednosti suzbiti pojave kao što su bile one prije 75 godina, a koje su i danas nekima privlačne.¹³¹ Keleminec je predvodio kontraskup te izjavio kako njemu nitko ne može zabraniti nošenje hrvatskog barjaka s bijelim poljem pritom izvikujući ustaški pozdrav – „Za dom spremni“. Naglasio je kako je središnja svečanost četnički bal vampira.¹³² Grabar Kitarović na obilježavanje Dana ustanka naroda Like nije poslala niti izaslanika.¹³³

2017. na središnju proslavu bili su pozvani tadašnja predsjednica RH Grabar Kitarović, premijer Andrej Plenković te predsjednik Sabora Gordan Jandroković, no nitko od njih troje se nije odazvao pozivu. Ponovno su se okupili i prosvjednici kao i prethodnih godina koje je osiguravala policija. Prosvjednici su u Srb stigli s transparentima s natpisima „Krvavi Srb“ i „Tko ne voli Hrvatski neka ide iz nje“. Među njima je bio i Keleminec. Na središnjoj svečanosti govore su između ostalih održali Pupovac, Pusić, Mesić, Habulin te Bojana Genov, koordinatorica Ženske mreže Hrvatske. Mesić je prosvjede desničara nazvao bijednim pokušajem grupica koje pokušavaju omesti ovaj skup. „Istinu se može neko vrijeme potiskivati, ali je se ne može pobijediti“, kazao je on. Pupovac se zahvalio svima što su došli, kazavši kako su pokazali poštovanje istih vrijednosti koje su štovali i ustanici. Pusić je rekao kako se u Srbu dogodio masovni narodni ustanak potaknut strašnim zločinima koje su ustaše Maksa Luburića počinili nad stanovnicima ovog kraja. Genov je rekla kako je zločina ustanika bilo, međutim naglasila je kako jedni imaju crnu mrlju na svome putu, a drugi su crnilo od začetka. Također, podsjetila je kako je antifašistički pokret tijekom, a posebno nakon Drugog svjetskog rata trajno promijenio društveni položaj žena.¹³⁴

Proslava 77. obljetnice 2018. godine protekla je mirno i bez incidenata. Kao i svake godine, na proslavu su bili pozvani svi predstavnici Sabora, Vlade, predsjednica Republike te predstavnici Zadarske županije ali nitko se nije pojavio. Također, održan je i prosvjed u organizaciji A-HSP. Na središnjoj svečanosti govore su između ostalih održali Pupovac, povjesničar Hrvoje Klasić,

130 Hina, „U Srbu, uz veliko policijsko osiguranje, proslava 75. obljetnice ustanka naroda Like“, Jutarnji list, Ibid.

131 PUŠIĆ, „Sabotaža obilježavanja Dana ustanka u Srbu: Članovi A-HSP-a digli šator: ‘Srb je osvojen!’“, Ibid.

132 RAŠOVIĆ, „Uzvicima ‘Za dom spremni’ prekidalanti antifašiste u Srbu“, Večernji list, Ibid.

133 RAŠOVIĆ, Večernji list, Ibid.

134 Transkript govora u Srbu, <http://framnat.eu/srb-transkript/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

Mesić i Habulin.¹³⁵ Pupovac je naglasio kako su Srbi danas u demokratskoj Hrvatskoj baštinici antifašističke tradicije koja je za njih oznaka slobode, pravednosti, ravnopravnosti i jednakog života. Ustvrdio je kako hrvatski narod ne može biti slobodan ako Srbi nemaju taj osjećaj slobode i ravnopravnosti. Pupovac je pritom pozvao nekoliko stotina okupljenih da minutom šutnje odaju počast ubijenim Srbima u Nebljusima, Suvaji, Donjem Lapcu, kao i ubijenim Hrvatima iz obližnjih sela Boričevca i Brotnje.¹³⁶ Mesić je rekao kako antifašisti na svojim okupljanjima kažu kako je bilo, što je sada i kako žele da bude i ne smetaju nikome. Također se zapitao zašto ove mizerne skupine, koje ne predstavljaju nikoga, žele zaustaviti ono što je propisano hrvatskim Ustavom?¹³⁷ Klasić je poručio kako se ovdje okupljaju oni koji su zabrinuti za budućnost u kojoj se nameću ustaške vrijednosti i slave ratni zločini. Također je rekao kako se vlasti ne moraju mučiti s obnovom uništenih antifašističkih spomenika, nego da umjesto toga obnove Liku, Kordun i Baniju i tako pokažu poštenje prema budućnosti.¹³⁸ Keleminec je tom prilikom poručio kako on sa svojim istomišljenicima već devet godina dolazi na kontra-skup u Srb, kako bi, rekao je, spriječio da laž postane istina.¹³⁹

Obljetnica u Srbu 2019. godine ipak nije ponovila mirni scenarij iz prethodne godine te su ponovno jake policijske snage čuvale sudionike središnje proslave od prosvjednika koji se već tradicionalno okupljaju u selu povodom obljetnice. Prosvjednici su ponovno blokirali dio središnje prometnice kroz selo te vijorili hrvatskim zastavama i plakatima. Govore su održali Pupovac, Mesić, Habulin, saborski zastupnik i predsjednik SNV-a Boris Milošević, donatelnica općine Gračac Rajka Rađenović te zastupnica u njemačkom parlamentu i članica stranke Die Linke Martine Renner.¹⁴⁰ Pupovac je pozvao više stotina okupljenih na proslavi da minutom šutnje odaju počast svim nevinim žrtvama u hrvatskim i srpskim selima na području Srba i Gračaca. Ustvrdio je kako je ustanak imao i svoje ružno lice te kako se to ne smije prešućivati. Sve žrtve zaslužuju sjećanje, kazao je.¹⁴¹ Mesić se u svome govoru osvrnuo na tada aktualnu polemiku izazvanu spornom spomen pločom postavljenoj u općini Jasenovac,

135 Hina, „U Srbu je danas obilježen Dan ustanka, prošlo je relativno mirno“, Telegram, 28.07.2018. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/u-srbu-je-danas-obiljezen-dan-ustanka-proslo-je-relativno-mirno/>, Pristupljeno: 14.05.2021.

136 Hina, „U Srbu je danas obilježen Dan ustanka, prošlo je relativno mirno“, Telegram, Ibid.

137 Ivica NEVEŠČANIN, „Proslava u Srbu nikad mirnija: Keleminec i 20 njegovih pravaša nisu omeli 77. obljetnicu Ustanka naroda Like“, Jutarnji list, 28.07.2018. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-proslava-u-srbu-nikad-mirnija-keleminec-i-20-njegovih-pravaša-nisu-omeli-77-obljetnicu-ustanka-naroda-like-7664667>, Pristupljeno: 14.05.2021

138 Hina, „U Srbu je danas obilježen Dan ustanka, prošlo je relativno mirno“, Telegram, Ibid.

139 Hina, Telegram, Ibid.

140 Ivica NEVEŠČANIN, „Jake policijske snage i ove godine čuvale skup u Srbu, ekstremni desničari opet organizirali kontramiting“, Slobodna Dalmacija, 27.07.2019. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/jake-policijske-snage-i-ove-godine-cuvale-skup-u-srbu-ekstremni-desnicari-opet-organizirali-kontramiting-615723>, Pristupljeno: 14.05.2021.

141 NEVEŠČANIN, „Jake policijske snage i ove godine čuvale skup u Srbu, ekstremni desničari opet organizirali kontramiting“, Slobodna Dalmacija, 2019. Ibid.

a posvećenju poginulim pripadnicima Hrvatskih obrambenih snaga¹⁴² na tom području tijekom Domovinskog rata. Na spomen ploči nalazi se grb Udruge branitelja HOS-a grada Zagreba unutar kojeg stoji sporan ustaški pozdrav „Za dom spremni“. Ustaški pozdrav i lokacija na kojoj je postavljena izazvali su veliku društvenu i političku polemiku o valjanosti legalnog grba udruge HOS koji je odobren od državnog Ministarstva uprave.¹⁴³ Mesić je rekao kako je bi ministar pravosuđa ili uprave trebao pokrenuti ukidanje registracije udruga sa spornim obilježjima. Suludo je prema njegovim riječima da se godinu dana nekakva komisija bavi pozdravom koji je osvanuo na ploči u Jasenovcu, a koji nikad nije bio hrvatski, niti je išta značio u Domovinskom ratu.¹⁴⁴ Renner je izjavila da kao potomak počinitelja (njemačka vojska u Drugom svjetskom ratu, op.a.) osjeća strahopoštovanje pred borbom koja se ovdje vodila. Rekla je kako u Srbu i drugim mjestima oslobođenje nije bilo moguće bez hrabrih borbi partizana i partizanki.¹⁴⁵ Keleminec je izjavio kako se ispod spomenika gdje se danas slavi četnički ustanak nalazi katoličko groblje i kapelica koji su 1954. srušeni i podignut je četnički spomenik. Također je rekao kako u Srb dolaze desetu godinu zaredom kako laž ne bi postala istina. Hrvatska vlast zna tu istinu i zato danas ovdje nema ni predstavnika Vlade ni Ureda predsjednice.¹⁴⁶

Konačno, 79. godišnjica obilježavanja ustanka u selu Srb 2020. godine prošla je bez većih izgreda, no i dalje uz policijsko osiguranje središnje svečanosti. Zbog epidemiološke situacije izazvane pandemijom koronavirusa, skupu su prisustvovala samo delegacije, bez uobičajenog dolaska velikog broja antifašista iz Hrvatske, BiH i Srbije. Govore su održali Pupovac, Mesić, Habulin, Rađenović te izaslanik AL-e Želimir Brala. Rađenović je u svome govoru apelirala na sve političke snage i naglasila nužnost prestanka podjela oko ideoloških tema te usmjeravanje energije na gospodarski razvoj i jačanje pravne i socijalne države kako ne bi imali masovno iseljavanje mladih obrazovanih ljudi.¹⁴⁷ Brala je istaknuo veliki značaj osnivanja prvog partizanskog odreda u Sisku, no prema njemu pravi masovni, narodni ustanak započeli su zajedno Hrvati i Srbi pod vodstvom Tita i KPJ upravo u Srbu. Također je ustvrdio

142 Hrvatske obrambene snage (HOS) su dragovoljačke postrojbe nastale 1991. od strane Hrvatske stranke prava te su se borile u Domovinskom ratu, kasnije postaju sastavni dio Hrvatske vojske. Pripadnici postrojbe otvoreno su isticali ustaška obilježja, grb postrojbe sadržava početno bijelo polje te pozdrav „Za dom spremni“.

143 Marko ŠPOLJAR, „Sporna ploča u Jasenovcu opet uzburkala duhove: Što sve o njoj trebate znati?“ Tportal, 23.06. 2017. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sporna-ploca-hos-a-u-jasenovcu-opet-uzburkala-duhove-sto-sve-trebate-znati-o-njoj-20170623>, Pristupljeno: 14.05.2021..

144 NEVEŠČANIN, „Jake policijske snage i ove godine čuvale skup u Srbu, ekstremni desničari opet organizirali kontramiting“ Slobodna Dalmacija, 2019. Ibid.

145 Zoran KORDA, „U Srbu pod jakom policijskom zaštitom obilježen dan ustanka protiv fašizma“, Tportal, 27. 07. 2019., <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/u-srbu-pod-jakom-plicijskom-zastitom-obiljezen-dan-ustanka-protiv-fasizma-foto-20190727>, Pristupljeno: 14.05.2021.

146 NEVEŠČANIN, „Jake policijske snage i ove godine čuvale skup u Srbu, ekstremni desničari opet organizirali kontramiting“ Slobodna Dalmacija, 2019. Ibid.

147 Vaska RADULOVIĆ, „U Srbu obilježen Dan ustanka naroda Hrvatske“, Novosti, 26.07.2020. <https://www.portalnovosti.com/u-srbu-obiljezena-79-godisnjica-dana-ustanka-naroda-hrvatske>, Pristupljeno: 14.05.2021.

kako NDH nije posjedovala nikakvu demokratsku legitimaciju.¹⁴⁸ Habulin je istaknuo kako ustanak u Srbu nije bio četnički ustanak protiv hrvatske države kako to kažu i ponavljaju desničari i njihovi kvazi povjesničari, nego ustanak protiv strane okupacije i terorističkog režima. Kazao je kako hrvatska država ne može i ne smije počivati na lažima.¹⁴⁹ Mesić se osvrnuo na pogubne posljedice povijesnog revizionizma govoreći o neprihvatljivosti teze kako je logor Jasenovac nastavio raditi i nakon Drugog svjetskog rata. Također je kazao kako se u Srbu slavi ustanak protiv okupatora i onih koji su uveli teror.¹⁵⁰ Pupovac je u svom govoru ukazao na veliku cijenu negacije i zatiranja antifašističke baštine 1990.-ih godina, a koju danas skupo plaćaju mladi naraštaji. Još jednom je ponovio kako su mještani u Srbu i okolnim selima ustali zbog obrane golog života i zbog vijesti o prethodnom stradanju njihovih susjeda i rođaka. Početna ideja obrane golog života, prema Pupovcu se kasnije pretvorila u obranu slobode, bratstva i jednakosti.¹⁵¹ Ispod spomenika i mjesta održavanja središnje proslave kao i prethodnih godina okupili su se okupili su se pripadnici A-HSP-a. Zatražili su kao i prethodnih godina zabranu obilježavanja obljetnica ustanka, pri čemu su ustanike nazvali četnicima. Također, Keleminec je zaprijetio Pupovcu kako mu je ovo zadnja godina da dolazi slaviti u Srb i kako hrvatska Vlada plaća sramotno slavljenje četničkih zločina.¹⁵²

Iz prikazanog je vidljivo kako komemoracija u Srbu predstavlja mjesto podijeljenih sjećanja, s jedne strane najvažniji akteri komemoracije jesu SNV, SABA-RH antifašisti, intelektualci, mještani te antifašistički usmjerene građanske i nevladine inicijative koji obilježavaju Srb kao mjesto sjećanja na narodni antifašistički otpor nasilju i teroru. S druge strane nalaze se prosvjednici koji traže zakonsku zabranu komemoracije. Prosvjed predvode članovi A-HSP-a, a podršku im daju određene udruge branitelja iz Domovinskog rata te dijelovi svećenstva. To predstavlja najagresivniji sukob između različitih skupina na bilo kojoj od komemoracija u Hrvatskoj i jedino što je sprečavalo eskalaciju situacije bila je prisutnost hrvatske interventne policije.¹⁵³

Primjerice, biskup Mile Bogović, prema izvještaju *Jutarnjeg lista*, održao je misu u selu Boričevac za prognane i ubijene Hrvate iz tog sela te je kazao kako su ubijeni mještani Boričevca bili žrtve ustanika iz Srba.¹⁵⁴ Također, valja kazati i kako predstavnici Sabora, Vlade, bivša predsjednica, aktualni premijer i predsjednik Republike te predstavnici Zadarske županije svojim nedolaskom dodatno pojačavaju tenzije koje svake godine stvaraju spomenuti prosvjednici.

148 RADULOVIĆ, „U Srbu obilježen Dan ustanka naroda Hrvatske“, *Novosti*, 2020. Ibid.

149 RADULOVIĆ, *Novosti*, Ibid.

150 RADULOVIĆ, Ibid.

151 RADULOVIĆ, Ibid.

152 Hina, „Pupovac na obilježavanju Dana ustanka u Srbu: ‘Pustite nas da razmislimo o odlasku u Knin’“, *Zadarski list*, 26.07.2020. <https://www.zadarskilist.hr/clanci/26072020/pupovac-na-obiljezavanju-dana-ustanka-u-srbu-pustite-nas-da-razmislimo-o-odlasku-u-knin>, Pristupljeno: 14.05.2021.

153 PAUKOVIĆ, PAVLAKOVIĆ, *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, str.32.

154 *Jutarnji list*, „Komemoracija u Srbu: Na skup antifašista prosvjednici došli s oznakama ukrajinskih neonacista, govori popraćeni sa ‘Za dom spremni’“, *Jutarnji list*, 2015. Ibid.

Imajući spomenuto u vidu, u prvom planu se nalazi narativ o viktimizaciji i mučeništvu hrvatskog naroda. Prosvjednici svoje sjećanje izražavaju unutar sfere šovinizma te nacionalizma obilježenog nošenjem crnih majica, hrvatskih zastava te uzvikivanjem ustaškog pozdrava „Za dom spremni“. Narativ o viktimizaciji i ustanku koji je bio dominantno antihrvatski usmjeren sukobljava se s narativom o narodnom otporu protiv nasilja i ubijanja, s ciljem pobjede protiv fašizma, međusobnog poštovanja i tolerancije između hrvatskog i srpskog naroda. Politički diskurs komemoracije možemo podijeliti na lijevi, antifašistički, obilježen demokratskim i građanskim vrijednostima, tolerancijom i jednakošću, te na ultradesno ekstremno koketiranje s ustaškim simbolima popraćeno govorom mržnje. Izjave prosvjednika predstavljaju govor mržnje, poglavito prema Miloradu Pupovcu. Tvrde kako se zalažu za pravdu za ubijene i prognane žitelje okolnih sela i mjesta te ističu kako se istina o ubijenima i prognanima i danas prešućuje od strane antifašista. Keleminac je ovim riječima objasnio razloge njihovog prosvjeda: „Ti su četnici spalili mještane sela Ivezici, čije su košti tek nedavno ekshumirane. A onda je 1991. godine, ovamo u Srb došao i Šešelj i ponovno podigao velikosrpsku ideju, da ovo bude njihova Srbija, te je ponovno počelo ubijanje i klanje. Zato poručujem Miloradu Pupovcu da zapamti moje riječi, ovo mu je zadnja proslava u Srbu.“¹⁵⁵ Vidljivo je kako Keleminac vrlo selektivno barata historiografskim činjenicama, zanemaruje ustaške zločine te sveukupni kontekst raznolikih zbivanja na širem ličkom prostoru koji je presudno utjecao na raspoloženje ustanika u Srbu. Neprecizna je i analogija zločina u Boričevcu i Ivezicima iz 1941. godine s dolaskom tadašnjeg predsjednika Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja u Liku, početkom rata te srpskom agresijom na hrvatski teritorij. Povijesne činjenice iz 1941. godine ne možemo objasniti analogijom s 1991. godinom niti obrnuto, drugačiji je povijesni kontekst, vrijeme, uzroci, posljedice te sudionici događaja. Sociolog Todor Kuljić o selektivnom sjećanju kaže kako ga čine viđenja onih prošlih zbivanja koja su značajna za pojedince kada sebe definiraju kao člana određene grupe.¹⁵⁶ Prosvjednici žele oslikati jednodimenzionalnu sliku o prošlim zbivanjima: oni koji su ustali bili su pretežno četnici, oni su imali samo jedan cilj, ubijanje i protjerivanje Hrvata. Ostale se historiografske činjenice ne uzimaju u obzir.

S druge strane, govori na komemoraciji obilježeni su pozivom na mir, suradnju, zajedništvo i razumijevanje između hrvatskog i srpskog naroda, poštivanje tekovina građanskog društva, od kojih je jedna od najvažnijih upravo tekovina antifašizma. *Jutarnji list* donosi u cijelosti i poruku Pupovca upućenu svim žrtvama.¹⁵⁷ Iz njegovog govora može se prepoznati univerzalna osuda svih zločina, otvaranje prostora za pluralizam ljudskih sjećanja te težnja

155 *Jutarnji list*, 2015. Ibid.

156 Todor KULJIĆ, *Kultura sećanja: Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Čigoj štampa, Beograd, 2006. str. 9.

157 PUŠIĆ, „Sabotaža obilježavanja Dana ustanka u Srbu: Članovi A-HSP-a digli šator: ‘Srb je osvojen!’“, *Jutarnji list*, Ibid.

za prestankom daljnjih ideoloških i političkih manipulacija. Za očekivati jest kako će ova dva sukobljena narativa i nadalje biti glavni čimbenici ove komemoracije, a javni istupi političara i drugih aktera stvarati će materijal pogodan za daljnju političku i historiografsku analizu ovog mjesta sjećanja. Spomenutome u prilog ide i rezultat lingvističkog istraživanja projekta FRAMNAT koji su u okviru projekta analizirali najčešće specifične pojmove koje koristi određeni govornik. Zanimljivo je istaknuti kako su rezultati pokazali kako primjerice Mesić, Pupovac i Markovina najviše koriste sljedeće pojmove: jednakost, ustanak, borba, fašizam, antifašizam i drug. Usporedbe radi, Pusić pak najviše koristi pojam falsificiranje. Istraživači su uočili kako uloga govornika na komemoracijama u Srbu ali i drugima, kao što je Brezovica ima za cilj stvoriti predodžbu o traumatičnom povijesnom događaju, privući pozornost i utjecati na emocionalnu motivaciju kod slušatelja stavljajući naglasak na određene normativne vrijednosti.¹⁵⁸

Zaključak

Brezovica i Srb predstavljaju dva važna mjesta sjećanja na ključne događaje iz Drugog svjetskog rata na području Republike Hrvatske. U bivšoj jugoslavenskoj i sadašnjoj hrvatskoj državi politička elita je interpretirala događanja iz Drugog svjetskog rata sukladno vlastitoj ideologiji i kontekstu vremena, a nasuprot relevantnim povijesnim činjenicama. Historiografske kontroverze o oba mjesta sjećanja koje sam prikazao u radu i dalje ostaju otvorene za nova istraživanja i interpretacije. Povjesničari su i dalje podijeljeni oko interpretacija događaja u Brezovici i Srbu. U vremenskom razdoblju koje je prikazano, Brezovica i Srb uglavnom se nalaze na marginama političke i šire društvene pozornosti dok je antifašizam kao pojam ispražnjen od svog nekadašnjeg značenja, osim dakako ceremonijalnog. Dan antifašističke borbe koji se obilježava u Brezovici na državnoj razini ponovno je marginaliziran višegodišnjim nedolaskom najviših dužnosnika na obljetnicu. Pokazatelj je to da na današnjoj hrvatskoj političkoj sceni postoji ozbiljan raskorak između ustavnih vrijednosti antifašizma koje akteri na komemoraciji ističu te političkog djelovanja u praksi koje uglavnom nije posvećeno afirmaciji tih vrijednosti u društvu.

Srb danas primarno predstavlja komemoraciju srpskog naroda u Hrvatskoj i najagresivniji sukob suprotstavljenih aktera sjećanja. Od nekadašnjeg državnog danas je kao mjesto sjećanja sveden na regionalni značaj. Kao ni Brezovicu, niti Srb unazad par godina nisu posjetili važni državni dužnosnici. Spomenuti politički akteri svojim su nedolaskom i izostankom jasnog stava o antifašizmu i karakteru ustanka u Srbu dodatno pojačali tenzije

158 Robert BAJRUŠI, „Crkva pati od logoreje, a svi su skloni viktimizaciji i traženju neprijatelja“, *Jutarnji list*, 30. 07. 2018., <https://www.jutarnji.hr/magazini/crkva-pati-od-logoreje-a-svi-su-skloni-viktimizaciji-i-trazenju-neprijatelja>, Pristupljeno: 04. lipnja 2021.

koje potenciraju prosvjednici koji se okupljaju svake godine. Prosvjednici traže zakonsku zabranu komemoracije uporno tvrdeći kako to nije bio antifašistički ustanak. Organizatori i akteri obljetnice s druge strane pozivaju na dijalog i dostojno komemoriranje srpskih i hrvatskih žrtava. Dijaloga između sukobljenih aktera nema i vjerojatno ga neće ni biti. Komemoracija se odvija uz prisutnost policije koja na isticanje zakonski zabranjenih obilježja u većini slučajeva ne reagira. Činjenica je to koja ilustrira današnji status i značaj antifašizma u Hrvatskoj.

Literatura

Knjige

Nikola ANIĆ, *Antifašistička Hrvatska: Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Hrvatske 1941.-1945.*, Multigraf, Savez antifašističkih boraca Hrvatske, Zagreb, 2005.

Max BERGHOLZ, *Nasilje kao generativna sila: Identitet, nacionalizam i sjećanje u jednoj balkanskoj zajednici*, Buybook, Zagreb/Sarajevo, 2018.

Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918.-2008.*, Zagreb, EPH Liber, 2008.

Slavko GOLDSTEIN, *1941. Godina koja se vraća*, Zagreb, Novi Liber, 2007.

Juraj HRŽENJAK, *Rušenje antifašističkih spomenika u Hrvatskoj 1990-2000*, drugo izdanje s dodatkom, Zagreb, Savez antifašističkih boraca Hrvatske, 2002.

Fikreta JELIĆ-BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj 1941.-1945.* Zagreb, Globus, 1986.

Đoko JOVANIĆ, *Ustanak u donjolapačkom kotaru 1941. godine: Kotar Donji Lapac u narodnooslobodilačkom ratu 1941—1945*, Historijski arhiv, Karlovac, 1985.

Snježana KOREN, *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945.-1960.) Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*, Zagreb, Srednja Europa, 2012.

Todor KULJIĆ, *Kultura sećanja: Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*, Beograd, Čigoj štampa, 2006.

Davor PAUKOVIĆ, Vjeran PAVLAKOVIĆ, (ur.) *Framing the Nation and Collective Identities: Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*, Routledge, Abingdon, New York, 2019.

Davor PAUKOVIĆ, *Uspon i pad Republike Srpske Krajine*, Zagreb, Centar za politološka istraživanja, 2005.

Gojko POLOVINA, *Svedočenje: Prva godina ustanka u Lici*, Rad, Beograd, 1988.

Mihael SOBOLEVSKI, *Prešućivani četnički zločini u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini 1941.-1945.*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 1999.

Jozo TOMASEVICH, *Četnici u Drugom svjetskom ratu 1941.-1945.*, SN Liber, Zagreb, 1979.

Jozo TOMASEVICH, *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941.-1945., Okupacija i kolaboracija*, Zagreb, EPH Liber, 2010.

Prilozi objavljeni u zborniku

Tamara BANJEGLAV, „Sjećanje na rat ili rat sjećanja?, u: *Revizija prošlosti. Politike sjećanja u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj od 1990.*, Tamara BANJEGLAV, Nataša GOVEDARICA, Darko KARAČIĆ, Sarajevo, Asocijacija alumni centra za interdisciplinarnje postdiplomske studije (ACIPS), Friedrich-EbertStiftung (FES), 2012. 91. - 150.

Zlatko BEGONJA, „U Srbu su 27. srpnja napadnuti Hrvati i Hrvatska“, u: (ur.) Josip PAVIČIĆ, *Dossier Boričevac*, Zagreb, P.I.P. Pavičić, 2012. 226. - 245.

Zdravko DIZDAR, „Četnički pokret na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1941.-1945.)“, u: Sabrina P. RAMET, *Nezavisna Država Hrvatska 1941.-1945.* Alinea, Zagreb, 2009. str. 43.- 67.

Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Crvene zvezde, crne košulje: simboli, komemoracije i sukobljene istorije Drugog svetskog rata u Hrvatskoj“, u: Gordana ĐERIĆ (ur.) *Pamćenje i nostalgija. Neki prostori, oblici, lica i naličja*, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, 2009. str. 43. - 81.

Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Komemorativna kultura Bleiburga, 1990.-2009.“, u: (ur.) Sulejman BOSTO, Tihomir CIPEK; *Kultura sjećanja: 1945. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb, Disput, 2009. str. 167. - 195.

Vjeran PAVLAKOVIĆ, „Remembering War the European Way: Croatia's Commemorative Culture on the Eve of EU Membership“, u: Pero MALDINI, Davor PAUKOVIĆ; *Croatia and the European Union: Changes and Development*, Ashgate Publishing Limited, Farnham, Surrey, 2016. str. 117. - 137.

Članci u časopisu

Max BERGHOLZ, „The Strange Silence: Explaining the Absence of Monuments for Muslim Civilians Killed in Bosnia during the Second World War“, u: *East European Politics & Societies*, izdanje 24, broj 3. 2010. 408. - 434.

Mario JAREB, „Prilog raspravi o karakteru ustanka od 27. srpnja 1941. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3. 2011. 751. - 771.

Ivan JELIĆ, „U povodu jedne obljetnice, Novi dokumenti o događajima u Srbu 27. srpnja 1941.“ u: *Časopis za suvremenu povijest*, 23(1-3), 1991. 273.-284.

Hrvoje KLASIĆ, „Društveni život u Sisku u vrijeme Drugog svjetskog rata“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 32. 3; 2000. 527-544.

Drago ROKSANDIĆ, „Shifting references. Celebrations of uprisings in Croatia 1945.-1991.“, u: *East European Politics and Societies*, vol. 9, br. 2. 1995. 256. - 271.

Gojko VEZMAR, „O nekim pitanjima organiziranja i razvoja oružanog ustanka u Lici 1941. godine“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 19 (3), 1987. 97.-121.

Slobodan ŽARIĆ, „Aktivnost organizacija KP Hrvatske na području kotara Sisak u toku 1941. i 1942. godine“, u: *Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske*, Zagreb, 1988. 139. – 162.

Mrežni izvori

Robert BAJRUŠI, „Crkva pati od logoreje, a svi su skloni viktimizaciji i traženju neprijatelja“, *Jutarnji list*, 30. 07. 2018. <https://www.jutarnji.hr/magazini/crkva-pati-od-logoreje-a-svi-su-skloni-viktimizaciji-i-trazenju-neprijatelja>, pristupljeno: 04. 06. 2021.

Jerko BAKOTIN, „Max Bergholz: Ustanici su ubijali iz osвете“, *Novosti*, 05. 08. 2019. <https://www.portalnovosti.com/max-bergholz-ustanici-su-ubijali-iz-osvete>, pristupljeno: 14. 05. 2021.

Zdravko BIČAK, „Pupovac u Srbu: U Drvar nije došao Draža, nego Joža“, *Večernji list*, 27. 07. 2014. www.vecernji.hr/pupovac-u-srbu-treba-znati-da-u-drvar-nije-dosao-draza-nego-joza, pristupljeno: 14. 05. 2021.

Mia BUVA, „Josipović komentirao izostanak državnog vrha u Brezovici, Hasanbegović dočekan velikim pljeskom kod Jazovke“, *Večernji list*, 22.06.2016. www.vecernji.hr/josipovic-komentirao-izostanak-drzavnog-vrha-u-brezovici-hasanbegovic-docekan-velikim-pljeskom. pristupljeno: 14. svibnja 2021.

FRAMNAT, Transkripti Brezovica, <http://framnat.eu/brezovica> - 2014.-2017. pristupljeno: 14. svibnja 2021.

FRAMNAT, Transkripti Srb, <http://framnat.eu/srb-transkript/> - 2014.-2017. pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, „Hrvatska danas slavi Dan antifašističke borbe: Predsjednica i premijer polažu vijence u Brezovici“, *Jutarnji list*, 22. 06. 2015. www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/hrvatska-danas-slavi-dan-antifasisticke-borbe-predsjednica-i-premijer-polazu-vijence-u-brezovici. Pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, „Komemoracija u Srbu: Na skup antifašista prosvjednici došli s oznakama ukrajinskih neonacista, govori popraćeni sa ‘Za dom spremni’,“ Jutarnji list, 26. 07. 2015. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/komemoracija-u-srbu-naskup-antifasista-antiprosvjednici-doslis-oznakama-ukrajinskih-neonacistagovori-popraceni-sa-za-dom-spremni>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, Slobodna Dalmacija; „Plenković o ideji ukidanja Dana antifašističke borbe: Ljudi moraju shvatiti da postoje određena pravila igre u stranci“, 09. 11. 2019. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/plenkovic-o-ideji-ukidanja-dana-antifasisticke-borbe-ljudi-moraju-shvatiti-da-postoje-odredena-pravila-igre-u-stranci>, pristupljeno: 14. 05. 2021.

Hina, „Postavljene nove ploče na bivšem Trgu maršala Tita“, Večernji list, 04. 09. 2017. <https://www.vecernji.hr/zagreb/postavljene-ploce-trga-republike-hrvatske-na-bivsem-trgu-marsala-tita>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, „Pupovac i Mesić na obljetnici ustanka u Srbu: Nisu branili Dražu nego Jožu“, Jutarnji list, 27. 07. 2014. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-pupovac-i-mesic-na-obljetnici-ustanka-u-srbu-nisu-branili-drazu-nego-jozu>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, Jutarnji list, „U šumi Brezovica se obilježava Dan antifašističke borbe: Na svečanost stigli bivši predsjednici, Zoran Milanović, Milan Bandić, Dražen Bošnjaković“, 22. 06. 2019. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-sumi-brezovica-se-obiljezava-dan-antifasisticke-borbe-na-svecanost-stigli-bivsi-predsjednici-zoran-milanovic-milan-bandic-drazen-bosnjakovic>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, „U Srbu, uz veliko policijsko osiguranje, proslava 75. obljetnice ustanka naroda Like“, Jutarnji list, 27. 07. 2016. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-srbu-uz-veliko-policijsko-osiguranje-proslava-75.-obljetnice-ustanka-naroda-like>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Hina, „U Srbu je danas obilježen Dan ustanka, prošlo je relativno mirno“, Telegram, 28.07.2018. <https://www.telegram.hr/politika-kriminalu-u-srbu-je-danas-obiljezen-dan-ustanka-proslo-je-relativno-mirno>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Istarski.hr., „Valter Flego izaslanik Kolinde Grabar-Kitarović za Dan antifašizma“, Istarski.hr, 21. 06. 2017. <https://listarski.hr/node/valter-flego-izaslanik-kolinde-grabar-kitarovic-za-dan-antifasizma>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Josip JAGIĆ, „Tko je ustao 27. jula 1941. i protiv koga?“ Bilten, 25.07.2018. <https://www.bilten.org/?p=1863>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Tvrtko JAKOVINA, „Ustanak u Srbu: što se dogodilo 27. srpnja 1941.?,“ Jutarnji list, 27. 07. 2010. <https://www.jutarnji.hr/naslovnica/ustanak-u-srbu-sto-se-dogodilo-27.-srpnja-1941.>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Zoran KORDA, „U Srbu pod jakom policijskom zaštitom obilježen dan ustanka protiv fašizma“, Tportal, 27. 07. 2019. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/u-srbu-pod-jakom-policijskom-zastitom-obiljezen-dan-ustanka-protiv-fasizma-foto>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Ivica NEVEŠĆANIN, „Jake policijske snage i ove godine čuvale skup u Srbu, ekstremni desničari opet organizirali kontramiting“, Slobodna Dalmacija, 27. 07. 2019. <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/jake-policijske-snage-i-ove-godine-cuvale-skup-u-srbu-ekstremni-desnicari-opet-organizirali-kontramiting>, pristupljeno: 14. 05. 2021.

Ivica NEVEŠĆANIN, Slobodna Dalmacija, „Proslava u Srbu nikad mirnija: Keleminec i 20 njegovih pravaša nisu omeli 77. obljetnicu Ustanka naroda Like“, Slobodna Dalmacija, 28. 07. 2018. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-proslava-u-srbu-nikad-mirnija-keleminec-i-20-njegovih-pravasa-nisu-omeli-77-obljetnicu-ustanka-naroda-like>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Boris OREŠIĆ, „Hrvoje Klasić: HDZ-ovi političari idu u Brezovicu samo ako moraju. To je naš anti-antifašizam“, Globus/Jutarnji list, 21. 06. 2020. <https://www.jutarnji.hr/globus/politika/hrvoje-klasic-hdz-ovi-politricari-idu-u-brezovicu-samo-ako-moraju-to-je-nas-anti-antifasizam>, pristupljeno: 08. lipnja 2021.

Mate PIŠKOR, „U šumi Brezovica nekoliko stotina ljudi, prozivke na račun predsjednice i premijera! Bandić i Bošnjaković izviždani“, Jutarnji list, 22.06.2018. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/u-sumi-brezovica-nekoliko-stotina-ljudi-prozivke-na-racun-predsjednice-i-premijera-bandic-i-bosnjakovic-izvizdani>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Mate PIŠKOR, „Josipović: Tuđman je u svoj ured postavio Titovu bistu, Mesić i ja smo je zadržali, ne treba je micati“, Jutarnji list, 22. 06. 2014. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/josipovic-tudman-je-u-svoj-ured-postavio-titovu-bistu-mesic-i-ja-smo-je-zadrzali-ne-treba-je-micati>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Danijel PRERAD, „Tužno je što 2020. godine na političkoj sceni vidimo ljude koji ne razumiju povijest“, Večernji list, 22. 06. 2020. <https://www.vecernji.hr/vijesti/u-sumi-brezovica-obiljezava-se-dan-antifasisticke-borbe>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Mario PUŠIĆ, „Sabotaža obilježavanja Dana ustanka u Srbu: Članovi A-HSP-a digli šator: ‘Srb je osvojen!’“, Jutarnji list, 11.07.2016. <http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/foto-sabotaza-obiljezavanja-dana-ustanka-u-srbu-clanovi-a-hsp-a-digli-sator-srb-je-osvojen>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Vaska RADULOVIĆ, „U Srbu obilježen Dan ustanka naroda Hrvatske“, Novosti, 26. 07. 2020. <https://www.portalnovosti.com/u-srbu-obiljezena-79-godisnjica-dana-ustanka-naroda-hrvatske>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Renata RAŠOVIĆ, „Uzvicima ‘Za dom spremni’ prekidali antifašiste u Srbu“, Večernji list,

27. 07. 2016. www.vecernji.hr/hrvatska/srb-pod-opsadom-policije, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Marko ŠPOLJAR, „Sporna ploča u Jasenovcu opet uzburkala duhove: Što sve o njoj trebate znati?“ Tportal, 23. 06. 2017. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/sporna-ploca-hos-a-u-jasenovcu-opet-uzburkala-duhove-sto-sve-trebate-znati-o-njoj>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Maja ŠURINA, „Skupština odlučila - Sedlaru Nagrada grada Zagreba“, Tportal, 19. 04. 2017. <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/skupstina-odlucila-sedlaru-nagrada-grada-zagreba>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Večernji list, „A-HSP upozorio policiju: ‘Ne pokušavajte silom ukloniti šator’,“ 12. 07. 2016. <http://www.vecernji.hr/hrvatska/a-hsp-poslalo-upozorenje-ravnateljstvu-policiji-ne-pokusavajte-silom-ukloniti-sator-jer-se-moze-upaliti-sibica-i-stvoriti-probleme>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Vanja VESIĆ, „Iz šume Brezovica ukraden partizanski spomenik ‘Ustanak’,“ Novi list, 06. 06. 2014. <https://www.novolist.hr/novosti/crna-kronika/iz-sume-brezovica-ukraden-partizanski-spomenik-ustanak>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Tajana VLAŠIĆ, „Primijetili smo da je predsjednica, koja ne želi poticati podjele, pokroviteljica obilježavanja Jazovke, ali ne i Dana antifašističke borbe“, Telegram, 22. 06. 2017. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/predsjednica-ne-ide-na-obljetnice-2-svjetskog-rata-ne-zeli-poticati-podjele-no-danas-je-napravila-jasnu-razliku>, pristupljeno: 14. svibnja 2021.

Intervju

Razgovor s Mariom Jarebom, održan u Zagrebu 26. listopada 2016.

Razgovor s Draganom Markovinom, održan u Zagrebu 26. listopada 2016.

Summary

LAYERS OF MEMORY: On the controversies of antifascist commemorations in Brezovica and Srb (2014-2020)

Bruno VIGNJEVIĆ

The Brezovica Forest near the town of Sisak is a place that symbolizes the memory of the founding of the first partisan detachment in the area of the current Republic of Croatia. The detachment consisted mostly of members of the Communist Party, ethnic Croats. In 1991, with the independence of the Republic of Croatia from the former Socialist Federal Republic of Yugoslavia, national holidays and anniversaries changed. Brezovica thus becomes a national holiday marking the newly established Day of Anti-Fascist Struggle. On the other hand, the place of Srb in Lika symbolizes the memory of the mass uprising of the Serbian people in the area of southeastern Lika and today's northwestern Bosnia and Herzegovina caused by Ustasha crimes and terror in that area in 1941. Before Brezovica, in the former SFRY, from 1945 to 1990, the Day of the Uprising of the Peoples of Croatia and Bosnia and Herzegovina was celebrated in Srb, which was a joint republican holiday of the then two socialist republics. In the context of the disintegration of the former state and the beginning of the war on the territory of the Republic of Croatia, a further commemoration of the uprising of the Serbian people was neither suitable nor possible for the newborn country and the nationalist government. The Day of the Srb Uprising was replaced by the celebration of the Day of the Anti-Fascist Struggle in Brezovica at the state level, while the Srb uprising was commemorated mostly by members of the Serb community and members of anti-fascist associations in Croatia. In the analysis of public appearances of politicians and high state officials, the symbols, messages, and interpretations of these historical events that are dominant in today's Croatian political and cultural discourse are analyzed.

Keywords: Brezovica, Srb, places of remembrance, Day of the Uprising of the People of Croatia, Day of Anti-Fascist Struggle